

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Irena Frenclová

Návrat dítěte z ústavní výchovy do rodiny

**The return of the child from the institutional
care back to the family**

Praha, 2012

Vedoucí práce: PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

Poděkování

Velké poděkování náleží Mgr. Marii Schönfelderové, která mě jako konzultantka provázela celou tvorbou diplomové práce a byla pro mě ve všech ohledech kvalitním přínosem. Svě rodině děkuji za trpělivost a velkou podporu při psaní diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. 12. 2012

.....
Irena Frenclová

Abstrakt

Diplomová práce je zaměřena na problematiku návratu dětí z ústavní výchovy do rodiny za podpory a spolupráce rodičů se sociálními pracovníky sociálně právní ochrany dětí a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Jedná se o práci teoreticko-empirickou podloženou zkušenostmi s realizací návratu dětí z ústavní výchovy na území města Litvínov. Kromě praktických zkušeností uvedených sociálních pracovníků je práce opřena o teoretické znalosti autora získané studiem odborné literatury v oboru sociální pedagogiky a sebevzděláváním v dané problematice. Zabývá se rodinným prostředím, sanací rodiny, ústavní výchovou a činnostmi sociálních pracovníků při návratu dítěte do sanované rodiny. Empirická část je ilustrační sondou do problematiky návratu dětí z ústavní výchovy do rodiny.

Klíčová slova

Rodina, výchova, ústavní výchova, podpora a sanace rodiny, sociální pracovník sociálně právní ochrany dětí, pracovník sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, návrat dítěte do rodiny.

Abstract

This diploma thesis is focused on the issue of the return of children from the institutional care back to the family with the support and cooperation with parents and social workers from social legal child protection and social stimulating services for parents with children. It is a theoretical empirical work based on experiences with realization the return of the child from the institutional care in the area of the town Litvínov. Apart from the practical experience according to the said social workers, the work is also based on the author's theoretical knowledge, which has been gained during the study of professional literature in the field of social pedagogy and by self-studying in the stated problematic. The thesis is focused on the family background, the family cure, the institutional care and activities of social workers during the period when the child was been returning into the family. The empirical part is an illustrational preview into the problematic of the return of children from the institutional care back to the family.

Keywords

Family, care, institutional care, support and family cure, social worker from social legal child protection, the worker from social stimulating services for families with children, the return of a child into the family

Obsah

Úvod.....	9
1 Rodina a její vliv na vývoj dítěte	11
2 Emoční podpora rodiny	14
2.1 Funkčnost rodinného prostředí	15
2.2 Typologie problémových rodin	17
2.3 Sociální učení v rodině	18
3 Prostředí pro výchovu dítěte	20
4 Emoční vývoj dítěte	24
4.1 Separační úzkost	25
4.2 Vývojová období dítěte s ohledem na vývoj emocí.....	26
5 Důvody pro umístění dětí do ústavních zařízení	30
6 Sanace rodiny – podpora rodiny	31
6.1 Hodnocení ohroženého dítěte	31
7 Ústavní výchova jako řešení selhání výchovného působení v rodině dítěte.....	37
7.1 Realizace umístění dítěte	37
7.2 Zařízení ústavní výchovy dle platné legislativy	39
7.2.1 Diagnostický ústav	39
7.2.2 Dětský domov	40
7.2.3 Dětský domov se školou	41
7.2.4 Výchovný ústav pro mládež	42
7.2.5 Kojenecké ústavy	42
8 Činnost oddělení sociálně právní ochrany dětí	43
8.1 Podpora činnosti OSPOD v Litvínově	43
8.2 Terénní práce v Litvínově - Janově	43
8.2.1 Poslání terénní práce	43
8.2.2 Cíl terénní práce	44
8.2.3 Smluvní spolupráce.....	44
8.2.4 Zásady a principy práce s klientem.....	47
8.2.5 Povinnosti terénních pracovníků	48
8.3 Systém prostupného bydlení	49
9 Návrat dítěte do sanované rodiny	53
9.1 Plán přípravy k návratu dítěte do rodiny	53

9.2	Realizace návratu dětí z ústavní výchovy v obvodu sociálních pracovníků města Litvínov.....	55
10	Empirická část.....	56
10.1	Cíl práce a předpoklady výzkumu	56
10.2	Charakteristika výzkumného vzorku	57
10.3	Metodologie výzkumu	57
10.4	Analýza výsledků výzkumu.....	59
11	Případové studie.....	61
11.1	Případová studie č. 1 – Světlana 15 let	61
11.2	Případová studie č. 2 – sourozenci Nikola a Natálie 12 a 10 let.....	64
11.3	Případová studie č. 3 – Kateřina 2 roky.....	68
11.4	Případová studie č. 4 – Michal a Sandra 12 a 9 let.....	71
11.5	Případová studie č. 5 – Daniel 10 let	74
11.6	Případová studie č. 6 – Jan a Tadeáš, 10 a 8 let.....	78
11.7	Závěr výzkumu	81
	Závěr	84
	Seznam použité literatury	85

Seznam použitých zkratek

OSPOD – oddělení sociálně právní ochrany dětí

SAS – sociálně aktivizační služby

SPO – sociálně právní ochrana

Úvod

Ústavní výchova, která bývá nařizována u dětí, které nemohou z nějakých závažných důvodů setrvat ve své původní rodině, přináší do života celé rodiny zásadní změny. V rodinách, kde výchova adekvátně plní svůj účel a probíhá bez zásadních problémů, je odebrání dítěte z rodiny nepřijatelným řešením. Sociální pracovníci se ve své praxi setkávají s řadou problematických rodin, které bez kvalitní pomoci nedokážou své životní neúspěchy zvládnout. Rodina má pro vývoj dítěte nezastupitelnou úlohu, vytváří se zde první vazby a kontakty. Snahou sociálních pracovníků je, aby děti mohly vyrůstat ve svých původních rodinách. Existují případy dětí, jejichž rodiče selhávají i přes veškerou intervenci a podporu pracovníků pomáhajících profesí, kteří se podílejí na realizaci plánu návratu. Cílem práce je popsat způsoby práce s dítětem a s rodinou, ze které bylo dítě odebráno. Smyslem diplomové práce je zdůraznit význam rodiny pro vývoj dítěte a nalézt možné řešení, které by vedlo k případným pozitivním změnám při realizaci návratu dítěte zpět do původní rodiny. Otázkou zůstává, co, nebo kdo všechno může přispět k podpoře realizace návratu dítěte zpět do rodiny a jak dítě prožívá případné odloučení, co vše způsobuje změny v prožívání a co vše je možné udělat pro rychlý návrat dítěte do rodiny.

Téma diplomové práce bylo vybráno z důvodu dlouholeté praxe autora na pozici sociálního pracovníka oddělení sociálně právní ochrany dětí, kdy práce s rodinou, umístování a následné navrácení dětí do rodiny jsou každodenní náplní takového pracovníka. Běžnou praxí sociálních pracovníků je spolupráce s rodiči, dětskými domovy, dítětem samotným a dalšími podpůrnými službami. Z pozice širší veřejnosti je na sociální pracovníky sociálně právní ochrany vyvíjen tlak, kdy mnohdy dochází ke zbytečnému umístování dětí a pracovníci málo usilují o udržení dětí v původních rodinách. Město Litvínov pod tíhou skutečnosti umístování velkého množství dětí z původních rodin do ústavní výchovy reagovalo na takto závažnou situaci rozhodnutím o zřízení sociální služby podle zákona 108/2006 Sb. – sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Docházelo k postupnému proškolení vybraných terénních pracovníků, kteří byli metodicky vedeni a podporováni a byli tak schopni poskytovat rodinám na území města kvalitní základní a odborné poradenství. Tím došlo k velmi úzké spolupráci mezi terénními pracovníky a pracovníky sociálně právní ochrany dětí. Tato diplomová práce je zpracována ze získaných zkušeností a především empirická část této práce se o tyto zkušenosti opírá.

V teoretické části této práce jsou jednotlivé kapitoly členěny podle určité hierarchie témat souvisejících s problematikou návratů dětí z ústavní výchovy. Základní kapitolou je téma rodina, která má jednoznačně stěžejní úlohu při utváření osobnosti dítěte a rodinného prostředí. Další kapitolou je souhrn informací týkajících se funkčnosti rodinného prostředí, typologií problémových rodin, kterých se může problematika úzce dotýkat. Další důležitou kapitolou je téma realizace umístování dětí, sanace rodiny a ústavní výchova. Téma ústavní výchovy se zaměřuje na popis zařízení, do kterých mohou být děti podle věku či problematiky umístovány. Závěr teoretické části přibližuje činnost sociálních pracovníků sociálně právní ochrany dětí a popis poskytování služby pracovníky sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a realizaci návratu dítěte z ústavní výchovy za podpory pracovníků sociálně právní ochrany dětí a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

Empirická část je pojata jako ilustrační sonda do problematiky návratu dětí z ústavní výchovy do rodiny. Jedná se o popis šesti případových studií, které se zabývají úspěšnou realizací návratů dětí z ústavní výchovy. V empirické části byly stanoveny dílčí cíle výzkumu. Úkolem prvního cíle je zjistit vliv rodinného prostředí na návrat dítěte do rodiny, druhý cíl sleduje zjištění, zda včasná intervence sociálních pracovníků napomáhá k realizaci přípravy na návrat dítěte a třetí cíl zjišťuje, zda podpora sociálních pracovníků přispívá k úspěšné realizaci návratu.

Autor práce předpokládá, že výsledky této práce přispějí k nabídce možného řešení problematiky návratů dětí z ústavní výchovy a bude přínosem dalším pracovníkům pomáhajících profesí, kteří jsou účastní na realizaci návratu dětí z ústavní výchovy do původní rodiny.

1 Rodina a její vliv na vývoj dítěte

V úvodu diplomové práce bylo snahou autora uvést pohledy různých odborníků a použít jejich definice ideálu funkční rodiny, která je zajisté pro všestranný vývoj dítěte velmi důležitá. Rodinu lze chápat jako malou skupinu lidí, kterou váže dohromady péče, spolupráce, tradice, zvyky, jazyk, jejíž hranice jsou rozlišitelné a zároveň pevné a flexibilní. Jedná se o určitý mikrosystém, kde dochází k vzájemnému ovlivňování jednotlivých členů. To, jakým způsobem jsou všechny tyto uváděné termíny naplňovány, se odráží v dalším vývoji jedince. Dle Z. Matějčka: „*Rodina by měla znamenat pro dítě základní životní jistotu, to je ten největší vklad, který mu můžeme dát.*“ (1994, s.17)

Rodina pro dítě znamená nejen životní jistotu, ale rovněž prostředí, kde probíhá výchovný a vzdělávací proces jak popisuje dále uvedená citace. „*Nejvýznamnější výchovné a vzdělávací prostředí poskytují dítěti rodiče a jejich vliv bývá zpravidla nejvýraznější a hlavně trvalý. Nicméně mnohdy nemají na výchovu čas, kdy nejsou v rodině často vůbec přítomni, protože jej tráví někde jinde, někteří přehnaně zaměstnaní prací, jiní se domnívají, že výchovu by měl zajišťovat někdo jiný, např. prarodiče, kteří by to mnohdy mohli dělat lépe, jiní příbuzní, anebo jiné instituce.*“ (V. Mertin, 2011, s.10) K tomu, aby mohli rodiče tuto nezastupitelnou úlohu plnit ku prospěchu dítěte i k pocitu naplnění, potřebují se v dítěti dobře vyznat a porozumět mu, dostatečně chápat jeho potřeby, možnosti a souvislosti života, který vzájemně žijí. Dospělí by měli znát své možnosti, co od sebe mohou očekávat, jaké mají životní cíle a k čemu chtějí své děti vést.

Rodina by měla být prostředím, kde všichni usilují o přípravu svých dětí pro život a získání schopností k zvládnutí běžných i zátěžových situací. „*Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život.*“ (Z. Matějček, 1994, s.15). Každý člověk ve svém životě, ve své rodině prochází situacemi a obdobími, které jej mohou naplňovat štěstím nebo jej naopak mohou přivádět do prožitku zoufalství. „*Rodina může přinést svým členům pocit velkého štěstí, ale i bezbřehého zoufalství. Pro mnohé děti i dospělé platí, že nejlepší fyzická, mentální, společenská, morální i emocionální podpora přichází z rodiny. Jiní lidé však nacházejí v horšících se rodinných vztazích pouze utrpení a pocity úzkosti.*“ (J. Melgosa, 2003, s.16).

„*Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve světě*

symbolů.“(J. Výrost, I. Slaměník,2008,s.50). I naše děti by měly mít možnost se ve vlastních rodinách seznamovat s tradicemi, zvyky a kulturou své země. K tomuto přenosu jsou mimo rodiny rovněž velmi důležitým faktorem osnova prvního i druhého stupně základního vzdělávání v našich školách, aby děti znaly lidové písně, znaly autory české poezie, literatury, měly povědomí o důležitých osobnostech naší vědy a kultury. „*Rodina je z hlediska rozvoje dětské osobnosti nejvýznamnější sociální skupinou. Dítě zde prostřednictvím určitého dospělého, obvykle matky, získává první informace o okolním světě. Mateřská osoba, resp. později celá rodina je pro dítě nejen zdrojem jistoty a bezpečí, ale i zdrojem informací o něm samém.*“(M.Vágnerová,2008,s.45). „*Rodina je pro dítě prvním výchovným společenstvím. Uspokojuje jeho potřeby, je kladnou stimulací jeho vývoje, dává dostatek podnětů k růstu, je vzorem jednání, modelem k napodobování, poskytuje bezpečné zázemí, soucítí s dítětem, svou empatii mu dává viditelně najevo.*“(B. Strašílková, 2000,s.74).

Z těchto citací vyplývá, že rodina je ostrovem bezpečí pro každého nově přichozícího potomka. Každé dítě hledá útěchu u svého rodiče, když se bojí cizí osoby, když se cítí nejisté, nedůvěřuje jiné osobě, obává se a mnohdy neumí popsat čeho. Pro každé dítě je takový dospělý, rodič jistotou ochrany, porozumění. Proto by měl každý rodič, ať už jeho osobní zkušenost z vlastní rodiny byla jakákoliv, usilovat o vytvoření takového prostředí, kde se bude jeho dítě cítit bezpečně, klidně, bude moci dospělému důvěřovat. Mnohdy mohou být rodiče omezeni svými zkušenostmi, nemusí si umět vždy poradit, aby byli schopnými zajistit pro své dítě „*ostrov bezpečí*“, ale měli by být informováni, kde jim budou schopni pomoci vytvořit toto prostředí tak, aby děti nebyly vystaveny situaci, že budou svým rodičům odebrány a umístěny do ústavní výchovy, kde mizí element rodiče, který je svému dítěti k dispozici vždy, když ho potřebuje, když se cítí nejisté, v nebezpečí, v ohrožení. Ne každý rodič je orientován tak, aby se vzdělával s příchodem svého potomka v otázce výchovy, porozumění, schopnosti učinit ze svého potomka socializovanou vyrovnanou osobnost. V těchto případech je nutné rodině vypomoci za přispění různých pedagogicko - psychologických středisek či opor sociální pedagogiky.

Jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje, mnohdy se s ním identifikuje. Pokud jsou však vztahy mezi členy v rodině dysharmonické, zkreslují jeho představu o realitě. Pro dítě se rodina stává důležitým zdrojem informací a očekává, že se stejným způsobem budou chovat všichni lidé. V případě traumatizující zkušenosti se u nepříznivě disponovaného jedince může narušit jeho psychická rovnováha a může vést k nevhodnému chování. Rodina dítěti poskytuje mnoho podnětů, které mohou působit pozitivně i negativně. Všechny tyto podněty jsou pro dítě důležité, vytvářejí

základní zkušenost a mají vliv na další vývoj dítěte. Celé rodinné zázemí ovlivňuje psychickou pohodu nejen v dětství, ale i v dospělosti každého jedince. M. Procházka sděluje: „*Rodinu lze z hlediska její dominantní role pojmut jako strukturovaný celek, jehož smyslem účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.*“

Rodiče jsou plně odpovědní za zdárný vývoj svého dítěte. Proto je třeba, aby dítěti zcela porozuměli a sledovali složitosti jeho života. K tomu je však zapotřebí vynaložit množství času, energie a ochoty se kriticky zamýšlet nad životem dítěte i životem vlastním. K dobré výchově a vzdělávání je třeba dostatek času, který je potřebný k rozvoji konkrétních dovedností.

Je důležité znát vlastní motivy pro to, aby rodiče dítě vůbec měli. Mnohdy se stává, že mladí a nezralí jedinci přistupují k rodičovství nezodpovědně a nedokážou dítěti poskytovat bezpečné a vhodné zázemí. Dítě vnáší do života dospělých silné emoce a nabízí svým rodičům velmi intenzivní prožitky. Je třeba k výchově dítěte přistupovat zodpovědně a dobře vnímat potřeby dětí. Jedním z důležitých předpokladů pro vytváření a naplňování vztahu s dítětem, je trávit s ním co nejvíce času, vytvářet společné zážitky, které mají dále posilovat vztah. Dítě by právě v rodině mělo co nejvíce vidět a zažívat, jak rodiče žijí, jak se chovají a jak jednají, jak se vypořádávají s náročnými situacemi. Pro vývoj dítěte je proto dobře, když je co nejvíce se svými rodiči a co nejvíce rodinného života se odehrává před jeho očima.

2 Emoční podpora rodiny

Další část práce se zaměřuje na důležitost podpory emocionálních vztahů mezi členy rodiny a dítětem.

Rodina tvoří mimo jiné i systém základního emocionálního zázemí. Tento systém by měl svým zúčastněným, dětem i dospělým poskytovat zázemí, které slouží prožitkům každodenních činností. Pokud rodina funguje dobře a má k tomu dobré zdroje a potenciál, podporuje mentální zdraví svých členů. Děti se zde cítí dobře, cítí pochopení a přijetí. Je třeba budovat a posilovat pozitivní a trvalé rodinné vztahy, které neexistují samy od sebe. Jedním ze základních pravidel rodinného úspěchu je účinná komunikace mezi členy v rodině. Rodiny, kde dochází k vzájemné komunikaci na všech úrovních, se přirozeně upevňují psychická a emocionální pouta, která je sjednocují. Sdělování pocitů, očekávání a tužeb není jednoduché, lze je však úspěšně trénovat a pozitivní atmosféra v rodině tomu jistě napomáhá. Hluboká rodinná komunikace však vyžaduje značné emocionální úsilí. Pokud budeme hovořit o emocionálním zázemí, je právě podstatným znakem rodinné výchovy. Při výchově dětí v dětských domovech se většinou mezi vychovatelem a dítětem nenaváže ten nejužší citový vztah, dítě je většinou spokojené, cítí se dobře a dospělí se k němu většinou chovají pěkně, nic však nemůže nahradit rodinné pouto. Lásky a porozumění těch nejbližších dává dítěti tu nejzákladnější zkušenost a vybavuje jej do dalšího života.

Srovnáme-li dobu před rokem 1989 a současnost, musíme upřímně říci, že se ústavní výchova v mnoha ohledech posunula blíže k potřebám dítěte, i přesto je znát, že děti v ústavní výchově strádají, což dokladuje i studie prováděná výzkumným projektem Ministerstva práce a sociálních věcí ZVZ 237-2010, který byl realizován v letech 2010 – 2011 pod názvem „Vývoj dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči v kontextu současného společenského vývoje“. Celý projekt realizovala Psychiatrická klinika 1. LF UK a VFN v Praze. Cílem výzkumu bylo zmapování vývoje dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči. Tato studie rovněž potvrzuje skutečnost, že v minulosti se do náhradní péče umisťovaly děti z důvodu nemoci, chudoby nebo úmrtí rodičů (Schor, 1982, 1988), dnešním důvodem je z více než 50% zneužívání nebo zanedbávání dětí, případně nezvládnutá péče a týrání (Sims, 1989, Takayma et al., 1998, Kessler et al., 2008. Vysoký podíl dětí má anamnézu fyzického týrání (60%), sexuálního zneužívání (64%), emočního týrání (89%) nebo zanedbávání (60%). Výsledky této studie poukazují na zvláště významná zjištění v oblastech vývoje kognitivního a emocionálního. „ *Děti ze skupiny dětských domovů vykazují nejnižší*

výkon v oblasti rozeznávání emocí a sociálně kompetentního chování. V oblasti porozumění sociálním situacím a regulace emocí jsou na tom ovšem lépe než děti ze skupiny pěstounských rodin. Děti z dětských domovů vykazují statisticky významně častěji závažné pocity osamění“. (MPSV ČR,2011,s. 43)

2.1 FUNKČNOST RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

Nejen emocionalita zajišťuje rodině stabilní prostředí. Dalšími důležitými předpoklady jsou skutečnosti naplňování základních funkcí rodiny. Funkčnost rodiny je jedním z předpokladů zdravého a harmonického vývoje dítěte. Rodina slouží jako zprostředkující článek mezi společenskými a individuálními zájmy a plní ve společnosti významné funkce. Funkční rodina bývá zpravidla označována za harmonickou. *„Rodinné fungování je velmi složitý jev, který má své určité principy. Za ty nejzákladnější považujeme soudržnost, adaptabilitu a komunikaci.“*(J. Kantorová, 2010, s.26). Soudržnost jistě souvisí s těsnou rodinnou intimitou a pocitem sounáležitosti jednotlivých členů. Nejde však o to, aby tím byla omezována individualita členů a jedinci byli nesamostatní, důraz je brán na samostatnost a přiměřenou autonomii. Adaptabilita rodiny se vyznačuje schopností přizpůsobení se a žití členů v proměnlivých podmínkách, které život přináší. Schopnost pružného reagování na vzniklé situace je určitou samozřejmostí. Rodinná komunikace je stěžejní pro vytváření celkové rodinné atmosféry a rodinného klimatu. Otevřená a přímá komunikace je ochranným faktorem v celkovém rodinném soužití, naopak narušená či nejasná komunikace může násobit negativní vlivy a dopady rizik a stresů, ve kterých se rodina může ocitnout.

Zkušenosti s dětmi v dětských domovech nám sdělují, že dítě umístěné v ústavní výchově přichází o tyto potřeby :

- možnost vnímat, že dospělý reaguje bezprostředně a adekvátně na chování dítěte
- emocionální podporu obsahující vřelost, smích, absenci zvýšeného hlasu a fyzické konfrontace
- podporu dětských zájmů a udržení dětí ve středu pozornosti
- jazykovou složku, která podporuje rozvojové potřeby nemluvněte, jež mohou zahrnovat imitace, reagování na řeč dítěte a postupně přenášení všeho do smysluplné konverzace

V dětských domovech dnes děti žijí v menších rodinných skupinách. Přesto „tety“, které o tyto děti pečují, jsou povinny zajistit i řádný chod celé skupiny, tedy nákupy potravin, praní, žehlení, úklid, doprovody do mateřských škol, spolupráci se školami, návštěvy lékařů. Při

všech těchto povinnostech se snaží reagovat individuálně na potřeby dětí své skupiny. Tato skupina je často věkem velmi různorodá. Na jedné straně se jedná o přiblížení se klasickému modelu rodiny, kde jsou sourozenci různé věkové kategorie, pohlaví a individuálních potřeb. Na druhé straně je potřeba vnímat skutečnost, že rodinná skupina v dětských domovech je sestavena z dětí pocházejících z různých vrstev, rodinného a sociokulturního prostředí, což klade na osobnost vychovatele vysoké nároky ve schopnosti individuálního přístupu k jednotlivým dětem ve skupině. Vychovateli v dětských domovech jsou většinou ženy a matky s vlastními dětmi, které řeší i potřeby a problémy své vlastní rodiny a svých dětí.

Popis funkcí dle Z. Heluse

Z. Helus (2007,s.149) funkční rodinu definuje několika kritérii:

- uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích života
- uspokojuje velmi závažnou potřebu organické sounáležitosti dítěte
- poskytuje dítěti „akční prostor“, tzn. prostor pro jeho projev a seberealizaci
- uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení
- umožňuje dítěti prožitek sebe sama jako chlapce, dívky
- poskytuje dítěti bezprostředně působící vzory a příklady
- zakládá, upevňuje a dále v dítěti rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty
- otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, založení a postavení
- navozuje v dítěti představu o širším okolí, společnosti a světě prostřednictvím rodičů, sourozenců, prarodičů, příbuzných a přátel
- rodina poskytuje nejen dětem, ale i ostatním členům prostředí, ve kterém se mohou svěřit, poradit se, požádat o pomoc, je útočištěm v životní bezradnosti.

Tato uváděná kritéria funkční rodiny působí jako tzv. ideál toho, jaké funkce by měly být vůči dítěti plněny. Běžná rodina se v průběhu života setkává s řadou problémů, kterými dočasně a mnohdy i dlouhodobě prochází. Tyto problémy způsobují nejrůznější okolnosti života rodiny. V některých případech dochází k selhávání pod náporom nepříznivých událostí, mnohdy to mohou být i nežádoucí vlastnosti členů rodiny. Mnohdy si problémy rodiny sami uvědomují a snaží se je řešit. V případě nežádoucích okolností, může se jednat o ztrátu

bydlení, finanční nouzi, ale i prožívání závažných výchovných problémů s dospívajícími dětmi, se často obrací na různé instituce, aby jim pomohly tíživou situaci řešit. Nutnost vnějšího zásahu institucí je třeba převážně tam, kde dochází k vážnému a dlouhodobému narušení funkcí. Situace bývá vyhocená natolik, že vážně ohrožuje členy rodiny, zejména pak děti. Příkladem mohou být rodiny vyznačující se patologickými jevy jako je alkoholismus v rodině, týrání a zneužívání a další jiné formy ohrožující příznivý vývoj dítěte. V těchto případech je nutné hledat řešení jinde, zpravidla umístěním dítěte v dětském domově nebo v některém zařízení náhradní rodinné péče.

2.2 TYPOLOGIE PROBLÉMOVÝCH RODIN

Ve své publikaci J. Kantorová (2010,s.27) popisuje příklady problémových rodin, které zaostávají v plnění některých svých funkcí. Nejčastěji jsou označovány za problémové rodiny:

- nezralá rodina – rodiče nejsou zralí a dostatečně zkušení na to, aby byli dítěti spolehlivými rodiči, mohou se vyskytnout ambivalentní city k dítěti a jeho zdravý vývoj, obzvláště citový, je ohrožen
- přetížená rodina – přetíženost rodiny je zcela individuální a záleží na míře frustrační tolerance jejích členů vůči zátěži. Zdroji přetíženosti mohou být konflikty, narození dalšího dítěte, nemoc v rodině, citové strádání, bytové a ekonomické problémy apod.
- ambiciózní rodina – je taková rodina, která se upíná k vysokým cílům (kariéra, úspěch, výkon, životní úroveň apod.), které jdou na úkor rozvoje osobnosti dětí
- perfekcionistická rodina – vyvíjí vysoké nároky na dítě. To se ocitá často pod neúnosným tlakem a permanentní zátěží požadavků na jeho výkon
- nadměrně liberální rodina – dítě v této rodině nemá žádný řád, neexistují zde jasné cíle, typické je improvizování, kdy se rodiče snaží najít cestu ve výchově přecházením mezi liberálním stylem výchovy a autoritářskou výchovou
- rodina odkládající – která projevuje sklony dítě často někomu svěřovat, „odkládat je“ do péče jiných. Dítě je tak putovníkem mezi péčí prarodičů, příbuzných a známých. Narušují se tak vazby a základní vztahová osa rodiny.
- disociovaná rodina – v tomto typu rodiny jsou vážně narušeny vnější či vnitřní vztahy. Narušenost vnějších vztahů se projevuje problémy v komunikaci s okolím, izolovaností rodiny, narušení vnitřních vztahů se vyznačuje oslabením vzájemných

kontaktů, izolovaností členů rodiny, jejich citovým strádáním, vnitřními konflikty v rodině.

Ideálním stavem pro vývoj dítěte je samozřejmě rodina funkční. Charakteristická je zejména tím, že dokáže zvládat a reagovat na požadavky okolí a dané situace. Plní všechny své funkce v dostatečné míře a dává dítěti prostor pro zdravý vývoj. Autoři odborných publikací se shodují na tom, že rodina má plnit určité funkce, J. Kantorová(2010,s.29) popisuje funkce rodiny následovně:

- biologicko–reprodukční funkce – spočívá v zajištění reprodukce lidského rodu, zajištění podmínek pro zdravý biologický vývoj dětí a ostatních členů rodiny.
- ekonomicko-zabezpečovací funkce – týká se zajišťování hmotných podmínek a potřeb členů rodiny. Nejenom rodiče nesou odpovědnost za materiální zajištění svých dětí, ale i v dospělém životě pak i děti mají vyživovací povinnost vůči svým stárnoucím rodičům.
- emocionální funkce – tato funkce je založena zejména na citových vazbách mezi jednotlivými členy rodiny. Pokud je rodina funkční v emocionální oblasti, poskytuje dítěti pocit sounáležitosti, lásky, jistoty, bezpečí, optimismu a radosti.
- výchovná funkce – rodinná výchova je cílevědomým, záměrným a dlouhodobým působením rodiny na jednotlivé členy, zejména však na děti. Cílem rodinné výchovy by mělo být bezesporu všestranné formování osobnosti dítěte.

2.3 SOCIÁLNÍ UČENÍ V RODINĚ

J. Kantorová (2010,s. 30) ve své publikaci kromě výčtu problémových rodina a funkcí rodiny zmiňuje termín – „sociální učení“. Vysvětluje tento pojem jako „přebírání sociálních vzorců“. Pro formování osobnosti dítěte je nejvýznamnějším činitelem právě rodinné prostředí. V rodině se dítě učí komunikovat, přijímat sociální role, uznávat a dodržovat společenské normy, osvojuje si názory a postoje, učí se sociálním dovednostem. Pro dítě je v tomto ohledu důležité, aby rodinné zázemí a prostředí, v němž vyrůstá, bylo nezávadné a podnětné. Důležitost je spatřována zejména v tom, aby dítě nepřejímalo ze svého okolí nevhodné vzorce chování.

Základní formy sociálního učení:

- nápodoba – jedná se o jednu z nejstarších forem sociálního učení, která je formou předávání zkušeností. Využívá se především při výuce senzomotorických dovedností, (např. při sportu, hře na hudební nástroj, tanci). Často bývá provázeno slovní instrukcí. Důležitou funkci má nápodoba v raném dětství, kdy často i nevědomě dítě napodobuje své rodiče řečí, mimikou a gestikulací. Rizikem však může být v pozdějším věku dítěte i neschopnost kriticky posuzovat nežádoucí chování a přebírat nesprávné vzory.
- sociální posilování – podstatou tohoto učení je pochvala či odměna ze strany autority (rodič, učitel) za chování, které odpovídá normám nebo žádoucím vzorcům chování. Tato pochvala působí jako zpevnění tohoto chování. Mohli bychom uvést např. úsměv, projev náklonnosti, lásky, uznání apod. Naopak chování, které je nežádoucí, je oslabováno a odstraňováno trestem. Může se jednat o projev nesouhlasu, nesympatií, vyloučení ze skupiny apod.
- učení identifikací – princip učení je založen na nápodobě, jedná se však o vyšší formu učení. Dítě záměrně a uvědoměle přijímá zvolený vzor, ke kterému mívá zpravidla hlubokou citovou vazbu.
- observační, neboli zástupné učení – spočívá v tom, že se dítě učí pozorováním důsledků jednání jiných. Jako příklad můžeme uvést nevhodné chování žáka při vyučování, které sleduje jiný žák. Chování je potrestáno poznámkou, tím je zjištěno nežádoucí chování, proto se tak sám nechová.
- učení zdůvodněné a záměrné – probíhá na základě rozumové a seberegulační složky, kdy dítě ví, jak by mělo jednat a své jednání podle toho přizpůsobuje.
(J. Kantorová,2010, s.30)

3 Prostředí pro výchovu dítěte

V předchozí části je popsáno, co všechno nabízí dítěti prostor rodiny, vztahy mezi rodinnými příslušníky. Proto, aby mohla rodina plnit veškeré své funkce, je třeba, aby se výchovný proces odehrával v prostředí, které je pro všechny členy místem, jež se obecně nazývá „domov“. Rozdíly v chápání domova jsou odlišné od vnímání a potřeb každého jedince.

Domov pro nás všechny znamená místo, kde jsou „naši blízcí lidé“. Ti, kteří k nám patří, a my patříme k nim. Je to místo, kde je nám dobře, máme pocit bezpečí a jistoty. Je to prostor, kde jsme přijímáni takoví, jací opravdu jsme, nemusíme se přetvařovat a nemusíme nic předstírat. Domov si zaslouží největší úctu a ochranu pro všechny zúčastněné. Děti, které prožily pěkné dětství a měly pěkný domov, s největší pravděpodobností vytvoří i takový domov jednou svým vlastním dětem. Naopak děti, které se ocitnou v ústavní výchově, neprožívaly ve svých původních rodinách a mnohdy i náhradních rodinách tento ideální stav. Děti umístěné v ústavní výchově mají za sebou zkušenost, že rodiče je týrali, zneužívali je, tak vážně zanedbávali svou rodičovskou zodpovědnost, že děti se staly ohroženými na zdraví a mnohdy i na životě. Přesto i tyto děti zkoušené ve svých rodinách touží po takovém ideálním domově. Z. Matějček uvádí: „*Řekněme-li domov, hned se vynoří celá spousta vzpomínek, myšlenek, pocitů, zpravidla pěkných, milých a hřejivých.*“ (1994,s.9). Děti, které se nacházejí v dětských domovech nemívají zpravidla pocit, že by jejich domov v době umístění nebyl ideální. Pokud děti od útlého věku vyrůstají v ne zcela vyhovujících podmínkách, považují to i nadále za přirozené a za svůj domov. Nelze opomenout, že často bývaly nevhodné bytové podmínky základním důvodem pro odebrání dětí z rodiny. V současné době se díky nízké ekonomické úrovni ohrožených rodin posouvají hranice posouzení vhodnosti či nevhodnosti bytových poměrů. Domov pro dítě může a nemusí být situace, kdy se o ně stará jedna osoba nebo více osob, ale má-li se vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém. Být součástí rodinného prostředí patří k silným zdrojům budování identity dítěte. Identita je budována v běžném životě a do určité míry se odvozuje od vztahů s blízkými lidmi, kteří jsou pro dítě významní. Proto by se dítě mělo zcela přirozeně účastnit veškerého života rodiny.

Dle Z. Matějčka: „ *Dítě, ještě než se narodí, musí u svých rodičů evokovat hluboké životní potřeby. Rodiče se na své dítě musí těšit a toužebně očekávat jeho příchod*“ (1986, s. 23). Vytvoření podmínek pro výchovu dítěte hraje v jeho životě nezastupitelnou úlohu, vytvořit dětem šťastný domov obnáší řadu úsilí. Domov znamená pro dítě nesmírně důležitou a vzácnou věc. Dítě, které nepoznalo vlastní domov je jistě ochuzeno o mnohé pozitivní vzpomínky. Vytvoření dobrého domova je jednou z podmínek šťastného dětství a šťastné dětství je jednou z nejdůležitějších podmínek pro utváření osobnosti jedince. O. Matoušek (1999, s.20) dodává: „*aby mohlo dítě v klidu vyrůstat, aby si osvojilo, co si osvojit má, potřebuje uzavřené, stále prostředí chráněné, před vnějším chaotickým světem, dům, nebo byt. Dítě ještě nemá dovednosti, jež by mu umožnily obstát v komplexním prostředí velkého světa. Dítěti se daří dobře v prostředí omezeném jen na několik pečujících osob, na několik místností, na nejbližší okolí bydliště.*“

Z. Matějček „domov“(1986,s.179) specifikuje následovně:

- domov je místo, kde se dítě cítí v bezpečí – je tu chráněno před vším neznámým a nebezpečným, co skrývá okolní svět. Domov nemusí být jenom rodiče, matka nebo otec, ale i prarodiče a širší rodina, která dítěti poskytuje určité zázemí a pocit bezpečí a jistoty.
- domov je místo, kde je dítěti dobře – nejenom, že je tam v bezpečí, ale je to i současně místo jeho prvních objevitelských výprav, místo učení a poznávání, místo radostných prožitků, místo, kde si dosytnosti může vyhrát.
- domov je tam, kde má dítě své místo – nejde pouze o materiální zázemí / např. koutek na hraní, vlastní lůžko, místo u stolu/, ale především o místo společenské. Jedná se o pocit dokonalého přijetí. Zde se utváří vědomí vlastní identity.

Uvedené skutečnosti vedou k zamyšlení, že stálost prostředí, jenž tvoří i citové vztahy mezi jednotlivými členy, vztah dítěte k věcem neživým, které mu domov vytvářejí, mají pozitivní vliv na utváření jeho osobnosti. Jestliže však rodina nemá na dítě čas, často mění výchovné postupy a mnohdy svou nezralostí a nevyspělostí stabilitu prostředí narušuje, dítěti nemůže vytvořit dobré vědomí domova. Každý domov je tvořen trochu jiným hodnotovým systémem, jiným životním stylem. Pro každou rodinu je specifické, jakým způsobem

jednotliví členové tráví běžný den, volný čas a každodenní rituály. Pokud se však v rodině pravidla jeví jako nejasná, mohou v životě dítěte způsobit nejistotu v rozpoznání vhodného či nevhodného. Proto je pro dítě velmi důležité, aby pravidla v rodině byla srozumitelná a smysluplná.

Příklad z praxe:

Dvanáctiletý chlapec je vychováván svou matkou s příležitostným dohledem svých dvou starších zletilých bratrů. Domácnost, ve které se společně s chlapcem zdržuje je ho matka je značně zanedbaná a prostředí pro výchovu dítěte je nepodnětné. V bytě se nachází velké množství nepotřebných věcí, které jsou po dobu několika let přinášeny matkou z kontejnerů ve městě a v bytě dále skladovány. Není zde elektrický proud a světlo je nahrazováno svíčkami. Matka v hojné míře požívá alkohol. Chlapec je inteligentní, navštěvuje základní školu a prospívá velmi dobře. V bytě se zdržuje až v pozdních odpoledních či večerních hodinách, celé odpoledne tráví převážně v nízko prahovém zařízení, kde si vypracovává školní úkoly a připravuje se na vyučování. Také pravidelně navštěvuje městskou knihovnu, kde se zabývá volnočasovými aktivitami. Má tendence svou matku omlouvat a přebírat odpovědnost za její chování. Sám si pere, sám si vaří. Svůj dětský pokoj, jako jediný si udržuje v pořádku, má zde „své místo“, kde se cítí dobře. Přesto, že dítě žije z pohledu většinové společnosti v nevhodných podmínkách, byt, ve kterém se společně s matkou zdržuje, považuje za svůj domov. I sám nezletilý si uvědomuje, že jeho domov není místem, kterým se může pochlubit svým kamarádům a odmítá s pláčem být přítomný návštěvě sociálních pracovníků sociálně právní ochrany dětí v jejich bytě, ale odchází a přenechává pracovníky v interakci s matkou o samotě. Má velmi silné citové pouto ke své matce a nepřipouští, že by mohl být umístěn v prostředí dětského domova, kde by zázemí pro jeho výchovu bylo jistě podnětnější. Je nutné pracovat i nadále na změně současných podmínek, motivovat matku pro změnu svého chování. V samotném dítěti fakt, že by mělo být umístěno v dětském domově vyvolává pocity smutku, ohrožení a beznaděje. Sám nabízí možnost pobývat v péči osoby, která je pro rodinu známá a prostředí je pro chlapce přijatelné. Není si jist, zda by v této rodině obstál, jsou to přeci jen „pouze příležitostní známí“. Vlastní otec se s chlapcem po dobu deseti let vůbec nestýká, není mezi nimi žádné citové pouto. Alternativu pobytu dítěte v rodině otce oddělení sociálně právní ochrany dětí rovněž zvažuje. Nabízí se však riziko nepřijetí dítěte z důvodu dlouhodobé absence jakéhokoliv styku. Pro

chlapce je „domov“ místem, kde právě teď žije, kde má ve svém dětském pokoji své soukromí a věci, které má rád.

Jedná se o případ chlapce, který je řešen pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí a domov i přesto, že není zcela vyhovující, je pro něho velmi důležitý. Pracovníci spatřují doporučení především v systematickém výchovném působení na dospělé v rodině vedoucímu ke změně stávajících poměrů.

4 Emoční vývoj dítěte

Vývoj dítěte je zcela podmíněn prostředím, ve kterém vyrůstá. V předchozí kapitole jsou zmiňovány formy působení rodiny na utváření osobnosti jedince. Dítě kteréhokoliv věku, které se z nějakého důvodu ocitá mimo vlastní rodinu, prožívá změny v emočním vývoji.

M. Vágnerová (2005, s.96) ve své publikaci vysvětluje emoční vývoj dětí různého věku následovně:

Kojenecké období – pro období raného dětství je důležité, že dítě přichází na svět s vrozenou schopností emočně reagovat, prožívat a vyjadřovat své pocity a signalizovat tak míru svého aktuálního uspokojení či neuspokojení. V tomto období vzniká emoční vazba dítěte na matku, která slouží k harmonizaci potřeby bezpečí. Kvalita raných sociálních vztahů se odráží v dalším vývoji dítěte. Vytvoření citové vazby závisí jak na matce, tak na dítěti samotném. Jakým způsobem jsou stimulovány žádoucí reakce, tím se aktivizují vrozené pečovatelské dispozice. Proto je zapotřebí, aby dítě v raném věku bylo v těsné blízkosti matky, která se nepochybně stává zdrojem jistoty a bezpečí. Pokud je matka citově chladná, své dítě odmítá, přiměřeným způsobem se dítěti nevěnuje, dítě zpravidla bývá ve vztahu k ní nejisté. Matka, která po porodu odmítá převzít dítě do své péče, dává předběžný souhlas s jeho adopcí. Od té chvíle bývá dítě umístěno na novorozeneckém oddělení, kde setrvá do vydání předběžného opatření. Následně bývá umístěno dle rozhodnutí soudu do příslušného Kojeneckého ústavu či Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Pokud nadále matčin nezájem trvá, jedná se o šest týdnů opravdového nezájmu, na příslušném magistrátu či městském úřadu je s biologickou matkou sepsán protokol o souhlasu s osvojením dítěte bez vztahu k určitým osvojitelům. Tímto se dítě stává právně volným a je možné jej nahlásit jako vhodné pro náhradní rodinnou péči na Krajském úřadu. Pokud jsou všechna zdravotní a psychologická vyšetření dítěte v pořádku, nic nebrání jeho umístění v náhradní rodině. Naše praxe mnohdy hovoří o zbytečných průtazích svěřením péče do náhradní rodinné výchovy. Mnohdy se však nepodaří v krátkém časovém intervalu pro dítě najít vhodnou rodinu. Chystané změny v legislativě slibují rychlé umístění dítěte do péče profesionálních párů, které by zajistili okamžitou péči o děti nejtěplejšího věku. Je nutné však podotknout, zda slibované změny dostojí i svému záměru zejména v tom, že dítěti bude zajištěna adekvátní péče, výchova a zázemí. Naskýtá se otázka, zda motivací pro uvedenou formu péče bude čistě pomoc a podpora dítěti a nikoliv ziskové zájmy. Domnívám se, že půjde i o zájem finanční, což není

překvapivé vzhledem k tomu, že se jedná o profesionalizaci, čili placenou službu. Skýtá to mnohá rizika, zvláště pak v případě primárně finanční motivace. Dítě bude v rodině trávit dobu svého života, než jej budou vychovávat vlastní adoptivní rodiče. V této době je rozvoj osobnosti jedince velmi důležitý. Dalšími faktory, které ovlivňují osobnost dítěte, jsou například separace od rodičů v okamžiku, kdy je dítě ohrožené péčí rodičů a dojde tak k narušení přirozených vazeb tím, že je dítě umístěno do ústavního zařízení. To nám popisuje například níže uvedený autor.

4.1 SEPARAČNÍ ÚZKOST

J. Langmeier (2006,s.63) poukazuje na termín „*separační úzkost*“ a „*strach z cizích osob*“. Obě tyto reakce vznikají přibližně ve stejné době. Nutně však jejich intenzita nemusí být stejná. Separační úzkost je popisovaná jako krátkodobé odloučení od matky (např. odchod do jiné místnosti). V každém případě jsou však projevy separační úzkosti a strachu z cizích osob znakem normálního emočního vývoje. V případě dětí umístěných do kojeneckého ústavu Langmeier dodává: „*Ústavní děti, které neměly příležitost specifický vztah k jedné osobě navázat, tyto emotivní reakce nevykazují, což naznačuje, že vývoj jejich osobnosti byl v základech ohrožen. Specifický vztah k matce je skutečně základem rozlišených intimních spolehlivých vztahů k lidem vůbec – může být pokládán za prototyp přátelských vztahů a později vztahů partnerských a rodičovských*“. Pokud v češtině začneme uvažovat nad pojmem bezpečné vazby, je nutné rozlišit vazbu rodičů k dítěti a dítěte k rodičům. Americká angličtina zde používá dva různé pojmy: vazba rodičů k dítěti (boxing) zahrnuje připravenost rodičů emocionálně se vcítit do dítěte, vnímat jeho signály a pečovat o ně způsobem odpovídajícím jeho potřebám, dát mu jistotu a bezpečí. Vazba dítěte na blízkou osobu (attachment), zpravidla na rodiče, znamená, že se k nim dítě obrací, když hledá ochranu a jistotu. Vazba ze strany dítěte je tedy spíše bezpečnostním systémem, zatímco u blízké osoby představuje systém péče a ochrany. Tímto způsobem se již u kojence vytváří pocit apriorní důvěry, který mu pak je po celý život k dispozici jako stabilní základ jeho osobnosti. (K. H. Brisch, 2012, s. 23). Rané vztahy založené na vazebním chování mezi matkou a dítětem ve své publikaci popisuje J. Bowlby. Ve své publikaci poukazuje na důležitost vzájemné interakce mezi dítětem a matkou, resp. mezi primárně pečující osobou a dítětem. Dochází k tomu, že dítě tzv. volá svými verbálními i neverbálními projevy po upoutání pozornosti své matky či primárně pečující osoby. Pokud tato osoba včas a adekvátně reaguje na tzv. volání dítěte, dochází k tvorbě stabilní a pevné bezpečné vazby a zároveň k posílení žádoucích a pozitivních potřeb pro vyrovnaný rozvoj osobnosti dítěte. J. Bowlby uvádí:

„ Jednou takovou změnou je, že dítě si stále více uvědomuje hrozící odchod matky. V průběhu prvního roku dítě protestuje zvláště tehdy, je-li položeno do postýlky, a o málo později, když vidí, že se mu matka ztrácí z dohledu. Následkem toho si dítě, které je při matčině odchodu jinak něčím zcela zaujato, začíná všimnout, že je matka pryč, a tehdy protestuje. Zcela jasně vnímá, kde se jeho matka právě nachází: tráví mnoho času jejím sledováním, a nebo, není-li matka na dohled, nasloucháním jestli nezaslechne její pohyby. Během jedenáctého nebo dvanáctého měsíce dítě dokáže, sleduje-li matčino chování, předvídat hrozící odchod a začne protestovat ještě dříve, než matka odejde.“ (J.Bowlby, 2010,s.182).

4.2 VÝVOJOVÁ OBDOBÍ DÍTĚTE S OHLEDEM NA VÝVOJ EMOCÍ

M. Vágnerová dále ve své publikaci popisuje další vývojová období, kdy dochází ke změnám v emočním vývoji dítěte.

Období batolete – v tomto vývojovém období dochází k dalšímu vývoji emočních projevů. Přibližně ve druhém roce života dítěte se objevují nové emoční reakce, mnohdy značné intenzity. M. Vágnerová (2005,s.142) uvádí: *„ Mění se vztahy k lidem a to se odrazí ve změně vztahových emocí i situačních emočních reakcí. Intenzita separační úzkosti, kterou lze chápat jako specifickou reakci na oddělení od matky, na počátku tohoto období ještě narůstá, ve druhé polovině druhého roku začne postupně klesat, ve třech letech se už nemusí projevovat vůbec.“* Batole dokáže reagovat silným projevem vzteku a hněvu, který signalizuje prožitek aktuální frustrace, kterou prožívá jako osobní újmu. V tomto období již děti začínají vnímat a chápat význam pravidel chování, objevují se pocity studu, jako reakce na nesplnění požadavku. Setkáváme se i s projevy lítosti, smutku nebo napětí. Další emocí, která se v tomto období objevuje je strach, který bývá spojen s pocity nejistoty. Opět přetrvává strach z nových a pro dítě neznámých objektů, strach, že jej matka opustí, jestliže tuto zkušenost již dítě má. V tomto období již děti umějí do určité míry a intenzity rozpoznat emoční naladění svých rodičů a přizpůsobují mu své vlastní chování.

Předškolní období – v tomto vývojovém období již děti začínají chápat příčiny emočních reakcí. Přibližně ve třech letech dovedou pochopit situace, které jim přinášejí pozitivní pocity. Příčiny negativních reakcí nejsou v tomto věku ještě identifikovatelné, k tomu dochází přibližně ve věku čtyř let, kdy již dítě rozpoznává situace vedoucí ke zlosti nebo strachu. K tomuto rozpoznání napomáhají vlastní prožitky a reakce ostatních. V předškolním věku

dochází k rozvoji emoční inteligence. M. Vágnerová(2005,s.199) uvádí: „ *Děti lépe chápou svoje pocity, dovedou projevit empatii k emočním prožitkům jiných lidí, oddálit vlastní uspokojení a alespoň částečně ovládat své citové projevy.* “

Školní věk – v tomto období již dochází k zrání dětského organismu, které se mimo jiné projevuje i zvýšenou emoční stabilitou. V citové oblasti dochází k větší vyrovnanosti a dítě je schopno lépe zvládat zátěž. Děti bývají zpravidla pozitivně naladěné, a pokud dojde k nějakému výkyvu, má to zpravidla jasnou příčinu.

Dospívání – období dospělosti je ovlivněno hormonální proměnou každého jedince, která ovlivňuje změny v emočním prožívání. Projevuje se zejména kolísáním emočního prožívání, zvýšenou labilitou a dráždivostí a tendencí přecitlivěle reagovat na zdánlivě běžné podněty. Pubescent ztrácí již získanou citovou stabilitu a jistotu. Své pocity si sami nedovedou vysvětlit. Dle M. Vágnerové: „ *Emoční reakce pubescentů jsou ve srovnání s jejich dřívějšími projevy nápadnější a zdají se být ve vztahu k vyvolávajícím podnětům méně přiměřené.* “(2005,s.340). Je zřejmé, že období dospívání dítěte přináší zásadní změny v emočním prožívání. Změna vlastních pocitů přináší dítěti často překvapivé reakce. Změny v emočním prožívání se mohou navenek projevovat větší impulzivitou a nedostatkem sebeovládání. „*Emoce můžeme chápat v jejich čisté podobě jako charakteristické soubory tělesných prožitků, které zakoušíme v určitých situacích. Mohou mít různou intenzitu, od sotva patrné až po velmi silnou. Jsou stále s námi – plynou a splývají do sebe, jak postupně zažíváme různé události.* “ (S. Biddulph, 1997,s.56). Mezi nejvýznamnější negativní emoce dětského věku patří strach, úzkost a smutek. Děti, které se z nějakých příčin ocitnou v zařízeních pro výkon ústavní výchovy bezesporu některé negativní emoce prožívají. Působením schopných profesionálů se míra důsledků dá jistě ovlivnit. Ve všech zařízeních pro výkon ústavní výchovy je připraven dítěti poskytovat podporu tým pedagogů a psychologů, kteří se podílejí na snížení důsledků odebráním dítěte z nefunkčního prostředí. Negativní emoce vyjadřují něco nepříznivého, či ohrožujícího, vyjadřují určitou nespokojenost. Dítě, které se ocitá v prostředí neznámém jistě tyto negativní emoce prožívá. Dle M. Vágnerové: „ *Strach lze definovat jako emocionální reakci na nebezpečí, které je reálné, konkrétní. Strach lze také interpretovat jako informaci, signál určitého ohrožení a stimul k obrannému jednání.* “(1997,s.94). Dítě, které je odebráno svým rodičům z důvodů, které vyžadují tento razantní zásah prožívá ve většině případů strach z nového a neznámého prostředí. Tyto pocity v dítěti přetrvávají do doby, než prožije pozitivní zážitky a situace.

V případě dětí, které se vrací zpět do rodin a rodiče jsou připraveni na jejich příchod přetrvává pocit strachu, zda opět nedojde k selhání.

Případ z praxe:

Matka s bipolární poruchou osobnosti pečuje o tři nezletilé děti. Za pomoci terénních sociálních pracovníků je pravidelně doprovázena k ambulantním vyšetřením. Sama tuto situaci není schopna zvládat, na léky, které užívá, nepřiměřeně požívá alkohol. Matčin stav se zhoršuje, je nucena podstoupit hospitalizaci. Nezletilé děti jsou následně umístěny v zařízení pro výkon ústavní výchovy společně v jednom zařízení. Nejstarší dospívající dcera prožívá situaci velmi emotivně, je však nucena své mladší sourozence podporovat a uklidňovat. Situace se téměř po třech měsících matčina léčení stabilizuje a děti se mohou vrátit zpět ke své matce. Obava, že matka opět selže, je pravděpodobná. I po návratu děti prožívají pocity nejistoty a obavu, kdy se matka bude chovat nezodpovědně. Tento stav v rodině vydržel několik týdnů a nezletilé děti se opět ocitají v situaci, kdy je okolnostmi nutné řešit setrvání v původní rodině. Za těchto okolností již začíná fungovat širší rodina a děti jsou svěřeny do péče členů širší rodiny. V současné době zejména nejstarší dcera svou matku odmítá, vyčítá jí opakované selhání a neschopnost převzít za vzniklou situaci odpovědnost. Mladší sourozenci si ve svém nízkém věku neuvědomují matčino chování. Kontakt dětí s matkou však neprobíhá standardním způsobem, návštěvy jsou limitovány aktuálním psychickým stavem matky. V tomto případě je vhodné podporovat přirozené vazby mezi matkou a jejími dětmi za pomoci ostatních členů rodiny dle aktuální situace a dávat tak prostor matce pro motivaci v dosavadní léčbě. Z výše uvedeného příkladu vyplývá, že děti v této rodině byly vystaveny opakovaně značně silné zátěžové situaci, kdy prožívaly pocity úzkosti, obav a nejistoty z jejich dalšího osudu a osudu matky. V okamžiku, kdy širší rodina o děti projevila skutečný zájem, postupem času děti přijaly nové prostředí jako prostor bezpečí a jistoty. Širší rodina podporuje pozitivní vazby mezi dětmi a matkou i přesto, že matka je doposud v léčebném režimu.

„Nejlepší prevencí strachu a úzkostných stavů a reakcí je harmonické, klidné rodinné prostředí a kvalitní vzájemný vztah rodičů, kteří na dítě mají dostatek času, vedou je spíše neautoritativně, ale důsledně a z výchovných prostředků volí především vlastní příklad a domluvu.“ (J. Vymětal, 2004,s.46). Dítě má tak možnost regulovat svoje chování prostřednictvím vlastního svědomí, které určuje co je správné, co nikoliv, co se smí a co se nesmí. Dítě bezesporu potřebuje dostatek rodičovské lásky, podnětů a jistoty pro zdravý

osobnostní růst. Emoční stabilita dává dítěti základ jeho duševního zdraví. Radostné a neúzkostné děti mají jednoznačně vhodnější podmínky pro harmonický rozvoj osobnosti. Ve své praxi se setkáváme s celou řadou rodin, kde rodiče svým dětem nevytvářejí vhodné podmínky pro jejich vývoj. Osobní příklad rodičů není výchovně pozitivní a dětem jsou tak předkládány negativní projevy chování. Jedná se zejména o patologické chování rodičů, či dalších členů domácnosti. Rodiče tak svému dítěti neposkytují harmonické, klidné rodinné prostředí v důsledku toho je třeba poskytovat dítěti jiné zázemí.

Ve své publikaci J. Kantorová/(2008,s.56) popisuje analýzu výchovného prostředí členěného dle kvality a kvantity podnětů, které při výchově na dítě působí. Dle kvality rozděluje prostředí na „*podnětově jednostranné*“, kdy dochází k rozvoji pouze jedné stránky osobnosti vychovávaného jedince a „*podnětově vadné*“, které je provázeno prvky výchovně nežádoucími, které se negativně promítají do výchovy, formování a rozvoje vychovávaného jedince. Dle kvantity rozlišuje „*prostředí podnětově chudé*“ a „*podnětově přesycené*“. Z uváděných typů prostředí lze vyvodit, že do jisté míry může dojít k poškození dítěte. Poruchy se mohou projevovat ve všech složkách osobnosti jedince. „*Chudé emoční prostředí způsobuje, že dítě v něm vyrůstající je citově nerozvinuté, chladné nebo apatické*“. (J. Kantorová, 2008,s.57). Takto se zpravidla projevují děti, kterým se nedostává dostatek náklonnosti a přijetí, ale převážně nezáměrem a odmítání rodičů. V praxi se setkáváme s rodinami, které se tímto symptomem vyznačují. Z. Matějček se k problematice vyjadřuje následovně: „*K nevraživým postojům vůči dítěti dochází nejčastěji tehdy, když dítě již svou pouhou existencí připomíná jednomu nebo oběma rodičům nějaký životní nezdár, hluboké zklamání, otřes či jinou životní nepříjemnost*.“ (Z. Matějček, 1992,s.61). Chování rodičů k dítěti se vyznačuje nevhodným zacházením, zanedbáváním a mnohdy i týráním a zneužíváním.

5 Důvody pro umístění dětí do ústavních zařízení

Oddělení sociálně právní ochrany dětí se zaměřuje na děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Základním a předním hlediskem je nejlepší zájem a blaho dítěte. V rodinách, kde jsou děti chováním rodičů ohroženy, dochází k intenzivnějšímu, direktivnímu výchovnému působení. Z tohoto důvodu je nezbytně nutné rodinu navštěvovat v pravidelných intervalech. Ve své praxi se setkáváme s projevy nevole rodičů spolupracovat, mnohdy se za nedostatečnou péči o své děti stydí, ale nedokážou si často tento stav přiznat. Velmi alarmujícím se stává zjištění, kdy rodiče své děti zanedbávají a zneužívají, svým nežádoucím chováním ohrožují jejich příznivý vývoj. V mnoha případech dochází k odebrání dítěte z původní rodiny. Tento stav se stává velice zásadním zásahem nejenom do života dítěte, ale i jeho rodičů. K odebrání dítěte z rodiny dochází zejména v případech, kdy není již možné tolerovat, mnohdy i riskovat příznivý vývoj dítěte ve stávajících podmínkách. Přesto všechno se sociální pracovníci usilovně snaží napomáhat tomu, aby k odebrání dětí z rodiny nedocházelo. Jakým způsobem o to pracovníci v pomáhajících profesích usilují je popsáno v další části této práce.

6 Sanace rodiny – podpora rodiny

Prvním českým autorem, který definoval pojem sanace rodiny byl Oldřich Matoušek (2003). „*Sanace rodiny/podpora rodiny – postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen.*“ (V.Bechyňová, M.Konvičková, 2008,s.17) Cílem sanace je především preventivní působení v ohrožených rodinách, dále snaha o eliminaci negativních příčin a následného odebrání dítěte z rodiny. Snaha o udržení rodiny jako celku, a podpora k obnově narušených vztahů. „*Při sanaci rodiny je třeba mít na mysli, že vždy budou existovat situace, kdy bude nejlepším způsobem pomoci dítěti jeho alespoň dočasné oddělení od rodičů. Sanaci nelze proto považovat za cestu vedoucí ke zrušení dětských domovů.*“ (V.Bechyňová, M.Konvičková, 2008,s.15) V návaznosti na toto sdělení je důležité, aby pracovníci pomáhajících profesí nepřijímali tyto skutečnosti jako fakt, ale především usilovali o co možná nejkratší pobyt dítěte v ústavním zařízení. Podpora dalších vazeb dítěte na původní rodinu či další členy širší rodiny by měla být samozřejmostí. Pro práci s rodinou v režimu sanace rodiny je velmi důležité posouzení aktuální sociální situace v rodině v souvislosti se současným ohrožením dítěte. Posouzením rodinné situace se zabývá O. Matoušek ve své publikaci jak je dále popsáno.

6.1 HODNOCENÍ OHROŽENÉHO DÍTĚTE

Povahu objektivního posouzení rodinné situace popisuje ve své publikaci O. Matoušek. (2010,s.17). Jedná se o hodnocení funkčnosti a péče rodiny, kde dítě vyrůstá. Kritéria jsou popisována následovně:

- kritérium složení rodiny – úplná, neúplná, doplněná nevlastním rodičem, družská a náhradní
- kritérium stability rodiny – pevná, narušená, rozvrácená
- kritérium sociálně – ekonomické situace – velmi dobrá, dobrá, uspokojivá, špatná, velmi špatná. Hodnotí se podle věku rodičů, vzdělání, typu zaměstnání, rodinného stavu, čistého příjmu, kategorie bytu, počtu osob na obytnou místnost, vybavení bytu
- osobnost rodičů – vyrovnaná s dobrou společenskou adaptací, nevyrovnaná s problémy, patologická

- sourozenci – dítě má alespoň jednoho sourozence, dítě je jedináček, sourozenci jsou postižení nebo žijí mimo rodinu
- stav a vývoj dítěte – odpovídá normě, vážněji narušený, těžce narušený
- zájem rodičů o dítě – opravdový, formální, nedostatečný, nezájem či nenávistný vztah
- péče rodičů o dítě – velmi dobrá, uspokojivá, dostatečná, špatná, nedostatečná či traumatizující.

Tato posouzení jsou důležitá jak v případě hodnocení rodiny u možného umístění dítěti, tak i v případě jejich návratu zpět do rodiny. „ *Děti bez příznivých podmínek pro vývoj lze považovat za ohrožené, neboť je pravděpodobné, že bude ovlivněno jejich sociální fungování i v dospělosti.*“ (O. Matoušek, 2010, s.18). Důvody pro odebrání dítěte z rodiny jsou popisovány nejrůznějšími problémy. Objektivními příčinami mohou být situace dětí, které se ocitly bez rodičů v důsledku jejich úmrtí, závažného onemocnění jednoho nebo obou rodičů a není možné se o dítě starat, pobyt rodičů ve výkonu trestu odnětí svobody, které brání péči o dítě. V tomto případě se jedná o příklady důvodů, kdy se v podstatě rodiče o své děti starat nemohou. Řešení může být dočasné a mnohdy se podaří dítě umístit v rodinách širšího příbuzenstva. Dalšími příčinami umístění jsou výchovné problémy. Jedná se zpravidla o rodiny, které nejsou schopny zajistit dítěti pozitivní vývoj. V rodinách dochází k zanedbávání dětí, které je na první pohled viditelné. Velkou výhodou je docházka dětí do předškolního či školního kolektivního zařízení. Mnohdy škola sama upozorní příslušné sociální pracovníky na to, že dítě navštěvuje školní zařízení nedostatečně či nevhodně oblečeno, špinavé a zanedbané. Dalším alarmujícím zjištěním se stává nedostatečná výživa dítěte, týrání a zneužívání.

Diskutabilním se stává fakt, kdy a za jakých okolností je škola ochotna řešit situace společně se sociálními pracovníky. Mnohdy se však stává, že naopak velmi vysoká a vstřícná angažovanost pedagogů dítěti tzv. „ochrání příznivý vývoj“. M. Vágnerová(1997, s.109) sděluje: „*Učitel může pomoci řešit situaci týraného a zneužívaného dítěte tím, že na problém upozorní, a tím umožní včasný a kompetentní zásah.*“

Příklad z praxe:

Pětiletá dívka začala po ukončení letních prázdnin navštěvovat mateřskou školu. Matka dítě pravidelně po dobu jednoho týdne do školky doprovázela. Již při příchodu dítěte se učitelkám zdála velmi drobná, zakřiknutá a často se přejídala. Vyhledávala kontakt s učitelkami a byla velmi bezprostřední. Během jednoho jediného týdne pobytu v mateřské škole došlo k náhlým změnám. Při převlékání dítěte bylo zjištěno, že dívka má na těle staré jizvy způsobené nepřiměřeným zacházením, ale také drobné oděrky a jizvy po popáleninách způsobených pravděpodobně cigaretou. Ředitelka zařízení neváhala kontaktovat pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí, kteří okamžitě dívku doprovodili k dětské lékařce. Ještě téhož dne se prokázala další jiná poranění způsobená nepřiměřeným zacházením a byla stejnými pracovníky odvezena na dětské oddělení příslušné nemocnice. Začalo vyšetřování, které bylo provázeno vydáním předběžného opatření a umístěním dítěte do příslušného diagnostického ústavu. Proti matce, která v té době pečovala o dvě další nezletilé děti, bylo zahájeno trestní řízení. Šetřením v rodině bylo zjištěno, že nepřiměřené chování matky bylo směřováno pouze k dítěti ženského pohlaví, další dvě děti jsou chlapci. Dívka i přes svůj útlý věk byla velmi sdílná a sama za pomoci psychologa byla schopná interpretovat, jakým způsobem se k ní matka chovala. Závažným zjištěním se stává fakt, že ona jediná spala na zemi, přikrytá malým kobercem a dva mladší sourozenci, měli vlastní dětské postýlky. Ona byla živena suchými rohlíky a přihlížela tomu, že chlapci „dostávají řízky a ovoce“. V dětském domově jí byla věnována náležitá péče a brzy se pozitivně změnil i její zdravotní stav. Matka o dceru neprojevovala sebemenší zájem. V průběhu trestního řízení byla pravomocně odsouzena k trestu odnětí svobody v délce trvání čtyř let nepodmíněně. Matka byla zbavena rodičovských práv a dítě mohlo být nahlášeno jako vhodné pro náhradní rodinnou péči. S odstupem několika let bylo zjištěno, že děvče v náhradní rodině velmi dobře prospívá a do jaké míry bude mít vliv nežádoucího chování matky na její osobnost, ukáže čas. Vhodnou podporou nové rodiny a citlivým přístupem by se tyto dopady mohly jistě zmírnit. „*Týrání je takový projev chování rodičů či jiných osob, které dítě tělesně či duševně poškozují a ohrožují tak i jeho další vývoj.*“ (M. Vágnerová, 2004,s.611). Je zřejmé, že týrání, zneužívání a zanedbávání dětí je jeden z velmi závažných a odsouzení hodných důvodů pro umístění dětí do zařízení. Pokud neexistuje jiné řešení, např. svěřením dětí do péče jiných členů rodiny a zajištěním tak vhodnějšího prostředí, je jediným řešením forma ústavní péče. Nicméně prioritou je především řešit situaci, aby děti nemusely vyrůstat v ústavu, případně jen po nezbytně dlouhou dobu, během které bude vyvinuto úsilí o změnu v původní

rodině. K podpoře rodiny může být využíváno dostupných sociálních služeb, jako jsou krizová centra, speciálně pedagogická centra, střediska výchovné péče, psychoterapie.

Dalším závažným důvodem pro odebrání dítěte z rodiny je alkoholismus nebo zneužívání návykových látek u rodičů, mnohdy prostituce a jiná trestná činnost. „*Rodič – alkoholik může nepříznivě ovlivňovat psychický vývoj svého dítěte, resp. jeho aktuální psychický stav.*“ (M. Vágnerová, 2004, s.571). V našem regionu zaznamenáváme mnoho případů drogově závislých matek i otců, kteří se podílejí na páchání trestné činnosti. Ve spolupráci s městskou policií jsou pořádány preventivní akce na podporu kontroly náhodným testováním rodičů ve sledovaných rodinách. Úskalí spočívá zejména v neochotě spolupráce na možném pozitivním řešení. Mnohdy se pak stává, že děti v rodinách jsou opakovaně přítomny nevhodnému chování svých rodičů a proto je třeba dítě z tohoto prostředí odebrat.

Jiným závažným důvodem pro odebrání dítěte z rodiny jsou výchovné problémy dětí, které řádně nedocházejí do školy, dopouští se závadového chování a jednání tím, že např. páchají trestnou činnost nebo jsou uživateli návykových látek. „*Záškoláctví lze v některých případech charakterizovat jako komplex obranného chování únikového charakteru a jeho cílem je vyhnout se subjektivně neúnosné zátěži, kterou v tomto případě představuje škola.*“ (M. Vágnerová, 1997, s.73). V těchto případech s dětmi a celou rodinou pracují zejména kurátoři pro děti a mládež příslušných oddělení sociální prevence. Soustavná spolupráce pracovníků s rodinami a školou pomáhají zmírnit důsledky nežádoucího chování. Opakovaným selháváním dítěte a nedostatečnou podporou v rodině se však mnohdy nepodaří dítě ponechat v původní rodině a je nutné přistoupit k razantním rozhodnutím. Je důležité hledat možnosti a zejména příčiny, jak by se těmto jevům dalo předcházet. Opět se vracíme k otázce, zda rodina dostatečně plnila své funkce, zda dávala dítěti dobré vzory a náležitou podporu. Velkou měrou přispívají současné trendy nezdravé nápodoby, identifikace dítěte s negativními vzory. Mnohdy přispívají i genetické dispozice a příliš liberální přístup rodičů, nebo jiných osob odpovědných za výchovu.

Příklad z praxe:

Devítiletý chlapec je vychováván svou matkou, s otcem není v žádném kontaktu. V rodině nepanují standardní vztahy, chlapec je často odkládán do péče svých prarodičů. V průběhu dalšího roku matka zemře v důsledku spáchání závažného trestného činu na její osobě. Vzhledem k tomu, že chlapec svého otce v podstatě nezná, je svěřen příslušným soudem do výchovy prarodičů. Ochranitelským přístupem se prarodiče snaží svému vnukovi

nahradiť ztrátu matky, potažmo i otce. Dítě však již na druhém stupni základní školy zanedbává povinnou školní docházku, postupně přestává své prarodiče respektovat. V patnácti letech se stává závislým na užívání pervitinu. Dopouští se útěků z domova a vede zahálčivý způsob života. Nepomáhají intervence pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí, střediska výchovné péče ani školy. Chlapec se v této pozici cítí dobře, svou závislost neskryvá a nechce měnit své zažité chování. Je nutné přistoupit k razantnímu řešení a soud vydává na žádost oddělení sociálně právní ochrany předběžné opatření, kterým nezletilého svěruje do péče diagnostického ústavu. Pobyt v zařízení chlapci činí značné problémy, neboť je vytržen z teritoria závadové party a ze svého stereotypu. Doma, kde byl hýčkán a ospravedlňován za své chování a kde měl veškerou volnost, byl spokojený. Dnes se nachází ve výchovném ústavu a jen těžko můžeme předpokládat, že své chování změní. Prarodiče se nadále k věci staví tak, že chlapec vlastně za nic nemůže. Ve své výchově selhali, nebyli důslední a dali mu tak prostor pro nežádoucí chování.

Zkušenost pracovníků ukazuje, že systematická práce odborných pracovníků v zařízení může změnit přístup chlapce ke svému životu a v době zletilosti nebude nadále pokračovat tímto směrem. Návrat do rodiny však bude pravděpodobně provázen řadou těžkých zkoušek jak pro samotné dítě, tak i pro jeho prarodiče, kteří ve své výchově selhávali.

Uvedená anamnéza je příkladem toho, jak rodinné prostředí přispěje k ohrožení dítěte, které má za důsledek jediné možné řešení, a to je dočasné odebrání z rodiny. Z výše popsaného příkladu vyplývá, že chlapec se rozhodl pro „styl“ svého života. Zařízení, ve kterém se nyní nachází má před sebou nelehký úkol, kterým je podpora ke změně chování a přístupu k vlastnímu životu. Potřeby dítěte jsou směřovány především na uspokojení touhy po droze. Celkově se jedná o tendenci dosáhnout něčeho jiného, lepšího, než je současnost. Základní impuls vychází z touhy jedince po něčem neobyčejném, vzrušujícím a lákavém. Příčinou může být i potřeba uniknout od problémů, které dospívající nechce, nebo neumí řešit. M. Vágnerová(1997, s. 78) uvádí: „ *Osobnost narkomana se zcela obecně, bez ohledu na typ drogy, vyznačuje postupnou ztrátou dosažené úrovně socializace a morálního vývoje.* “ Z uváděných důvodů a příčin lze uvést, že včasná intervence školy a dětského lékaře je důležitá a pro sociální pracovníky nezbytná. Tím, kdo na nejčastější problémy upozorňuje bývá zpravidla právě učitel ve škole, nebo mateřské škole, dále i dětský lékař. Právě ve školách a jiných školských zařízení tráví děti převážnou většinu času. Pracovníci ve školách tu nejsou jen proto, aby děti naučili nějaké vědomosti, ale mají dítě také vychovávat a všimnout si toho, pokud s ním není něco v pořádku. Ve chvílích, kdy k takovému podezření dojde, je možné se obrátit na další odborníky, jakými jsou dětské psychologové, či sociální pedagogové,

kteří by měli být zkušenými odborníky a měli by situaci dokázat dobře zhodnotit a ve spolupráci s pracovníky péče o děti a rodinu pomoci vyřešit v co nejlepším zájmu dítěte. Pracovníci oddělení péče o dítě v rodinách vykonávají pravidelná šetření, spolupracují s dalšími odborníky, jako jsou učitelé, zdravotníci a jiní další odborníci, kteří se zabývají otázkami péče o děti. Velmi se osvědčila spolupráce s pracovníky nestátních neziskových organizací, kteří jsou velkou pomocí pracovníkům oddělení sociálně právní ochrany dětí při řešení krizových situací v rodinách. Na základě prováděných šetření v rodinách dochází ze strany OSPOD k navrhování opatření soudu, popřípadě v situacích, kdy není možné, aby dítě setrvalo v původní rodině podává návrhy na vydání předběžného opatření, kterým se dítě předá do příslušného zařízení odpovědného za výchovu dítěte.

7 Ústavní výchova jako řešení selhání výchovného působení v rodině dítěte

7.1 REALIZACE UMÍSTĚNÍ DÍTĚTE

V předchozí kapitole byly uvedeny příklady důvodů, které vedou u dětí k nařízení ústavní výchovy. V mnoha případech, kdy selžou veškeré přístupy k výchovnému působení na dítě a jeho vývoj je vážně narušen, či ohrožen, dochází ze strany pracovníků sociálně právní ochrany dětí k podání návrhu na vydání předběžného opatření¹ dle Zákona č.99/1963 Sb., občanský soudní řád, §76a. Dochází k vydání usnesení příslušného soudu, které bývá vydáváno do lhůty dvaceti čtyř hodin po podání návrhu příslušným orgánem pro výkon sociálně právní ochrany dětí. Nezletilé děti jsou umístovány dle věku do příslušných zařízení odpovědných za výchovu, jako je kojenecký ústav, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či diagnostických ústavů pro děti nebo mládež. Toto usnesení se vydává v případě zvlášť závažných důvodů, které nesnesou odkladu. Jak již bylo uvedeno je ústavní výchova opatřením, které navrhuje orgán sociálně právní ochrany dětí. Než dojde k podání tohoto návrhu, měl by sociální pracovník objektivně zhodnotit aktuální podmínky dítěte a rodiny a hledat pokud je to možné řešení v předání dítěte do péče jiné vhodné osoby. Ústavní výchova bývá navrhována jen v případech, kdy skutečně není jiné možné vhodné řešení, kam by dítě mohlo jít. Soud je povinen prozkoumat prostředí, ve kterém se dítě nachází a pokud není jiné řešení rozhoduje na návrh oddělení sociálně právní ochrany dětí a v nejlepším zájmu dítěte návrh podpoří.

V praxi je podání návrhu na umístění dítěte běžně řešením krajním a skutečně nevyhnutelným. V mnoha případech je s rodinou intenzivně dlouhý čas pracováno a k odebrání dítěte dochází ve většině případů na základě neúnosnosti stavu. Mnohdy se setkáváme s názorem, že děti jsou do ústavních zařízení umístovány zbytečně a neadekvátně. Domnívám se, že převážná část sociálních pracovníků ke svým povinnostem přistupuje zodpovědně a formu ústavní výchovy, jako další péče o dítě řeší pouze v nezbytných případech. Přesto však v zařízeních pro výkon ústavní výchovy setrvává mnoho dětí řadu měsíců, až let a jejich otázka návratu zpět do rodiny zůstává po dlouhý čas neřešená. Některé děti se do své původní rodiny nikdy nevrátí. Důvodem bývá převážně odmítavý postoj

---

¹ Předběžné opatření je rozhodnutí soudu o výchovném opatření, kterým se dítě předává do péče zařízení pro výkon ústavní výchovy

biologické rodiny. Pokud rodiče po umístění svého dítěte zůstávají v kontaktu, je zde alespoň minimální šance na změnu pozitivním směrem. Jednou z nejdůležitějších funkcí ústavní výchovy je poskytovat dětem podporu a péči, kterou by za jiných okolností získávaly v rodině. O. Matoušek sděluje: „ *tato funkce je v popředí v zařízeních poskytujících náhradu za nefunkční nebo chybějící rodinu*“. (1999,s.22). Další funkcí ústavní výchovy je výchova a resocializace. Tato funkce je uplatňována zejména v zařízeních pro rizikovou mládež. „ *Společným jmenovatelem je úsilí o změnu stavu, kdy se předpokládá, že klient opustí ústav v jiném stavu, než v jakém do něj přišel.*“ (O. Matoušek, 1999,s.22). V dětských domovech a ve výchovných ústavech se vychovatelé snaží o změnu současného stavu dítěte svým pedagogickým působením. Důležité je zejména porozumět a vcítit se do problému konkrétního dítěte a pracovat s ním tak, aby se zvýšila možnost jeho případného návratu do normálního života a bylo schopné kvalitně fungovat v dalším životě. Ústav by měl rovněž podporovat přirozenou podporu rodinných vazeb, aby jeho pobyt v zařízení byl redukován na co nejkratší dobu. V praxi se setkáváme s případy dětí, které zůstávají v dětských domovech po dobu než dovrší zletilosti. Důvodem je absolutní nezáměr rodiny a neschopnost měnit podmínky v rodině. Dítě je tak zcela odkázáno na péči a podporu pedagogů, kteří mu rodinu nahrazují. V některých případech se i téměř na sklonku zletilosti dítěte, podaří zkontaktovat původní rodinu a vytvořit tak možnost pro budoucí návrat dítěte z ústavní výchovy do rodiny.

Případ z praxe:

Dnes již sedmnáctiletý chlapec se nachází v běžném rodinném typu dětského domova. Důvodem jeho umístění bylo opuštění dítěte matkou v jeho třech letech. Do zařízení byl umístěn proto, že se o něho staral nemocný praděda, který péči o chlapce nezvládl. Nebyla jiná vhodná osoba, která by se o chlapce mohla postarat. Chlapec trpí vážnou vadou sluchu a vyžaduje zvláštní péči. V týdnu navštěvuje internátní školu, kde mu je věnována maximální péče. O víkendy se vrací do dětského domova. V průběhu let, kdy byl nahlášen jako vhodné dítě do náhradní rodinné péče se pro chlapce nepodařilo najít vhodnou pěstounskou rodinu. Matka nadále o chlapce nejevila žádný zájem, otec byl osobou neznámou i pro úřady. Po ukončení základní školy začal navštěvovat vhodné učiliště a za podpory kvalifikovaných pracovníků bude schopen vzdělání dokončit. Děti i vychovatele považuje za svoji náhradní rodinu, ale je zřejmé, že touží poznat svou biologickou rodinu. V současné době, kdy se chlapec věkem blíží ke zletilosti se podařilo vypátrat příbuzné dítěte. Prostřednictvím příbuzných, kteří jsou v kontaktu s matkou se podařilo obnovit dlouhodobě narušené vztahy.

Dospívající chlapec má možnost po mnoha letech komunikovat s matkou, která má již novou rodinu a žije dlouhodobě v zahraničí. Předpokládáme, že se vztahy mezi matkou a synem upraví natolik, že bude schopna v době zletilosti a tím i ukončením ústavní výchovy zletilého syna převzít do své péče a podpořit jej v jeho další cestě životem.

7.2 ZAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY DLE PLATNÉ LEGISLATIVY

Ústavní výchovou se zabývají tři resorty státní správy. Patří mezi ně, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstvo práce a sociálních věcí a ministerstvo zdravotnictví. „ *Zařízení mohou být diferencována podle věku, mentální úrovně, zdravotního postižení, stupně obtížnosti výchovy, popřípadě i podle pohlaví svěřenců.*“ (R. Jedlička, P. Klíma, J. Kořa, J. Němec, J. Pilař, 2004,s.307).

Zákon č. 109/2002Sb. o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně jiných zákonů jsou uvedeny druhy zařízení, kterými jsou:

- diagnostické ústavy
- dětské domovy
- dětské domovy se školou
- výchovné ústavy pro mládež
- kojenecké ústavy

7.2.1 Diagnostický ústav

Diagnostické ústavy jsou rozděleny podle věku dítěte. Prvním typem je diagnostický ústav pro děti od třech do patnácti let věku. Jedná se o děti, které nemají ukončenou povinnou školní docházku. Druhým typem je diagnostický ústav pro mládež, které jsou určeny pro děti od patnácti let věku s ukončenou povinnou školní docházkou do osmnácti nebo devatenácti let věku. Pobyt v diagnostických ústavech zpravidla nařizují soudy na návrh oddělení sociálně právní ochrany dětí, v některých případech bývá dítě do diagnostického ústavu umístěno na dobrovolný pobyt, který je založen na dohodě mezi rodiči, ředitelem zařízení a samotným dítětem. „ *Diagnostický ústav poskytuje po dobu nezbytně nutnou, nejdéle však po dobu tří pracovních dnů, péči dětem a mladistvým s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou*

ochrannou výchovou, zadržným na útěku z jiných zařízení, popřípadě na útěku z místa dočasného pobytu či podmíněného umístění.“(R. Jedlička, P. Klíma, J. Kořa, J. Němec, J. Pilař,2004,s.308). Diagnostický ústav má rozhodující úlohu při výběru dalšího vhodného zařízení pro dítě. Rozhodnutí o přemístění dítěte do následného zařízení je realizováno na základě diagnostiky, která probíhá přibližně po dobu šesti až osmi týdnů. Po celou dobu pobytu s dítětem pracují odborní pracovníci, jako jsou pedagogové, psychologové a popřípadě terapeuti. Provádí se odborná vyšetření z oboru dětské psychologie, dále i sociální a školní diagnostika. V rámci této diagnostiky jsou s dětmi prováděny pravidelné rozhovory, psychologické testy a nezbytné je pozorování dítěte v rámci školní výuky. Diagnostický ústav po dobu pobytu dítěte v zařízení zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností. Dnešní praxe přemístění dětí z diagnostického ústavu do příslušného dětského domova vychází z nutnosti podpory přirozených vazeb dítěte na původní rodinu, proto jsou děti převážně přemísťovány do zařízení, které se nachází v blízkosti původního bydliště dítěte. Rodina má možnost dítě navštěvovat a spolupracovat s pracovníky domova.

7.2.2 Dětský domov

Dětské domovy jsou určeny pro děti ve věku od tří do osmnácti let, v případě přípravy na budoucí povolání je možné pobyt dítěte prodloužit až do věku dvaceti pěti let. Cílem dětských domovů je převážně plnění výchovných, vzdělávacích a sociálních úkolů. Základní systém tvoří skupiny dětí různého věku a pohlaví. Důležité je, aby sourozenci byli zařazováni do stejné výchovné skupiny a podporovaly se jejich vazby. „ *Struktura i denní režim a systém komunikace, včetně hospodaření se svěřenými prostředky, má za úkol přizpůsobit dětský domov co nejvíce zvyklostem běžné rodiny.*“(R. Jedlička, P. Klíma, J.Kořa, J.Němec, J.Pilař, 2004,s.310). Každá skupina má k dispozici kmenového vychovatele, převážně tuto funkci zastává žena - vychovatelka. Domnívám se, že přítomnost více mužů – vychovatelů, by byla v zařízeních jistě přínosem. Děti tak mají možnost přirozeným způsobem vnímat přítomnost jak mužské, tak i ženské role. Dilema k otázce možnosti péče vychovatelů / manželského páru/ v jiném typu zařízení, přesněji v dětské vesničce SOS popisuje O. Matoušek, který uvádí: „ *Moderní ústavní zařízení pro děti se chtějí co nejvíce podobat přirozené rodině. Rodičovskou postavou jsou v některých ústavech jen ženy, v jiných ústavech se experimentuje s dvojicí vychovatelů manželů; zkušenost s dvojicemi je zatím horší než zkušenost s osamělými ženami. Dvojice nejsou totiž vždy stabilní a jejich rozchod působí na skupinu svěřených dětí neblaze, děti mají tendenci vinit z rozchodu samy sebe.*“(O. Matoušek, 1999,s.69). Dětský

domov se má co nejvíce přiblížit rodinnému životu, kde si děti osvojují dovednosti a získávají řadu zkušeností. A. Škoviera ve své publikaci sděluje: „ *Dětský domov nabízí především přístup „tady a teď“ . Umožňuje sice pobyt až do 25 let, ale žádnou jistotu kontinuity – nikdo dítěti nezajistí stejnou vychovatelku a stejné „ sourozence“ na celou dobu jeho pobytu. Neumožňuje mu ani dostatečné a bezpečné prožití psychosociálních krizí.*“ (A. Škoviera, 2007, s.125). Výše uvedenými fakty se zabývá připravovaná novela zákona o sociálně právní ochraně dětí a občanského zákoníku. Důraz je kladen na podporu profesionalizace pěstounské péče a inovativní postupy v metodách sociální práce, které souvisí se standardizací. Novelizace vymezuje pěstounskou péči jako dočasnou, na dobu po kterou rodičům brání překážka v osobní péči. Práva a povinnosti pěstouna by mohl nově soud vymezit jinak než je tradiční rozsah jeho oprávnění, což znamená, že soud může stanovit, například, že pěstoun bude dítě zastupovat i v určitých, přesně vymezených podstatných záležitostech.

7.2.3 Dětský domov se školou

Dětské domovy se školou jsou zřizovány pro děti od šesti let věku a jejich pobyt je ukončen splněním povinné školní docházky. Rozdíl mezi běžným typem dětského domova a dětským domovem se školou spočívá zejména v tom, že v tomto typu zařízení se nacházejí děti, které mají poruchy chování, specifické poruchy učení a vyžadují převážně zvláštní péči. Jedná se o děti, které nejsou schopny zvládat nároky běžné školy a školy speciální jsou součástí tohoto domova. V případě, kdy nastanou během plnění povinné školní docházky důvody změny ve vzdělávání dítěte, přesněji v jeho zlepšení, může ředitel zařízení požádat o přestup tohoto dítěte do běžné školy mimo dětský domov. Součástí domova již není střední stupeň vzdělávání, proto jsou děti přemísťovány převážně do výchovných ústavů, kde mají možnost navštěvovat odborné střední školy. Vzhledem k tomu, že do dětského domova se školou dochází k umístění dětí, které vykazují závadové chování, nemají tyto děti zpravidla možnost v době ukončení povinné školní docházky být do zletilosti přemístěny do běžného dětského domova a jedinou možností je právě výchovný ústav. V tomto typu zařízení je stejně tak jako v jiném typu zařízení věnována dětem maximální péče a pozornost odborníků – učitelů, vychovatelů, etopedů, terapeutů. Součástí výchovně vzdělávacího procesu jsou různé zájmové kroužky pro děti.

7.2.4 Výchovný ústav pro mládež

Výchovný ústav má stejné poslání jako předchozí zařízení – dětský domov se školou. Jedná se zejména o plnění výchovných, vzdělávacích a sociálních úkolů. „*Výkon ústavní výchovy dětí zpravidla starších deseti let s vážnými poruchami chování nebo výkon ochranné výchovy zajišťují výchovné ústavy. Základní organizační jednotkou ve výchovném ústavu je výchovná skupina, v níž mohou být umístěny děti různého věku i pohlaví.*“ (R. Jedlička, P. Klíma, J. Kořa, J. Němec, J. Pilař, 2004,s.311). Součástí výchovných ústavů bývají i střední školy a takové studijní obory, které mohou svěřenci navštěvovat a mají reálnou naději studium řádně dokončit. Díky získání vhodných dovedností a znalostí mají větší možnosti v získání vhodného zaměstnání po ukončení pobytu v zařízení.

7.2.5 Kojenecké ústavy

„*Kojenecké ústavy slouží primárně pro dlouhodobé pobyty dětí, kterým rodina nemůže nebo nechce poskytovat přiměřenou péči. Jsou to děti ohrožené týráním nebo zanedbáváním, děti opuštěné a děti vážně zdravotně postižené, obvykle kombinovanými vadami.*“ (O. Matoušek, 1999,s.66). Ve své publikaci Matoušek dále zdůrazňuje otázku protahování opatrovnických soudních řízení ve věci vyslovení nezájmu rodičů, kdy je nutné zkoumat opravdový nezájem biologických rodičů dítěte. Původní půlroční lhůta byla zkrácena na dvouměsíční nezájem. Celý proces soudního řízení obvykle vyžaduje kvalifikované posouzení pracovníků kojeneckých ústavů. Děti, jejichž matka po uplynutí šesti týdnů po porodu vysloví písemný souhlas s osvojením dítěte mají mnohem větší šanci co nejdříve vyrůstat v náhradní rodině. Právě náhradní rodinná péče by měla být i do budoucna neopomíjena a podporována. Pobyt dítěte v rodině v co nejujtlejším věku dává jistou šanci na kvalitní a všestranně harmonický rozvoj.

8 Činnost oddělení sociálně právní ochrany dětí

Oddělení sociálně právní ochrany dětí, dále jen OSPOD v rámci umístěných dětí do ústavních zařízení spolupracuje dle Zákona 359/1999Sb. s dětskými domovy. Každé tři měsíce jsou děti v zařízeních navštěvovány a je zjišťována jejich aktuální situace. Spolupráce spočívá rovněž i s rodiči těchto umístěných dětí, které rovněž každé tři měsíce navštěvujeme. Tyto návštěvy spočívají zejména v podpoře rodičů spolupracovat na možnostech návratů dětí a změně podmínek, které k umístění vedly.

8.1 PODPORA ČINNOSTI OSPOD V LITVÍNOVĚ

Vzhledem k situaci v našem regionu, kdy se začalo poukazovat na tzv. sociálně vyloučené lokality, především část Litvínova, Janov a další části jako ubytovny města, rozhodlo vedení města, že je důležité podporovat sociálně pedagogickou práci v těchto lokalitách, protože obyvatelé, kteří v těchto místech bydlí, jsou skutečně vystaveni sociálnímu vyloučení a jsou nejčastěji řešenou skupinou obyvatel v rámci sociálně právní ochrany dětí. Vedení města tedy přistoupilo na vybudování pracoviště přímo v lokalitě, kde budou pracovat terénní pracovníci, kteří budou tzv. rychlou spojkou pro referentky dávkového systému, sociálně právní ochrany dětí.

8.2 TERÉNNÍ PRÁCE V LITVÍNOVĚ - JANOVĚ

Terénní pracovníci Městského úřadu v Litvínově se řídí při svém pracovním výkonu Zákonem číslo 108/2006Sb. o sociálních službách. Jedná se především o poskytování sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi patří dle paragrafu 65 do služeb sociální prevence. Služby jsou poskytovány bezplatně. Mezi základní činnosti, které sociálně aktivizační služby nabízejí, jsou pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti.

8.2.1 Poslání terénní práce

Posláním terénních pracovníků je, že podporují rodiny s nezaopatřenými dětmi, které se ocitly v tíživé životní situaci, kterou nedokážou bez pomoci dále řešit. Především se jedná o situaci finanční, sociální, psychickou, emocionální nebo rodinnou.

8.2.2 Cíl terénní práce

Cílem sociální služby je výchovné, vzdělávací a aktivizační působení na rodiče i děti v jejich přirozeném prostředí, tzn. v jejich domácnosti – pracovně výchovná činnost s dětmi, pracovně výchovná činnost s dospělými.

8.2.3 Smluvní spolupráce

Terénní pracovníci v rámci poskytování sociální služby uzavírají se svými klienty smlouvu o spolupráci, která zavazuje klienta i pracovníka k naplňování stanovených cílů. V našem případě se jedná o rodiny, které pracovníci OSPOD doporučí pro spolupráci se sociální službou. Jedná se především o problémové rodiny, rodiny, kde již bylo využito určitého výchovného opatření jako stanovení soudního dohledu, děti, kde hrozí umístění do ústavní výchovy či rodiny, kde děti byly odebrány z péče rodičů, ale tito velmi usilují o změnu, nápravu a navrácení svých dětí zpět do péče rodičů. V rámci poskytování sociální služby terénní pracovníci podporují rodiče v naplňování cílů, které mají vést k určité změně v jejich životech, podporují k nácviku rodičovského chování, vedení hospodaření, nácviku sociálních kompetencí v jednání na úřadech, školách a školských zařízeních, upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností dítěte, zajištění podmínek a poskytnutí podpory pro přiměřené vzdělávání dětí, pro společensky přijatelné volnočasové aktivity. Terénní pracovníci poskytují podporu při zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, které souvisí s doprovázením dětí do školy, školského zařízení, k lékaři, na zájmové aktivity a zpět. Poskytují sociálně terapeutické činnosti spočívající v podpoře, rozvoji a udržení sociálních schopností a dovedností. Pomáhají při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou, podporují při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob. Praktickým obsahem spolupráce mezi OSPOD a sociální službou s ohledem na téma této práce – Návrat dítěte z ústavní výchovy do rodiny je jasná definice zakázky OSPOD, tedy co by se mělo v rodině, u rodičů měnit, aby mohly být děti vráceny zpět do jejich péče. S touto zakázkou je seznámen jak terénní pracovník, tak rodiče, kteří se sami vyjadřují, zda podporu terénního pracovníka skutečně potřebují, zda mají zájem o spolupráci se sociální službou. S klientem je uzavřena smlouva o spolupráci a vytyčeny cíle spolupráce, které vycházejí ze zakázky OSPOD, ale zároveň mohou být doplněny ze strany klienta ještě dále. Klient – rodiče jsou především podporováni k pravidelnému kontaktu s dětmi. Jedná se především, pokud je to ve finančních možnostech klienta, o osobní návštěvy v zařízeních, pravidelné telefonické

kontakty, zasílání dopisů. Vše se odvíjí od věku dítěte, jeho zdravotního stavu a typu zařízení, kde je dítě umístěno. S umístěním dětí souvisí omezené možnosti rodiče po finanční stránce. Pokud nemá bydlení je závislý na dávce pomoci v hmotné nouzi, která se nazývá příspěvek na živobytí v částce životního minima jednotlivce 3410,- Kč. Ve většině případů je klient doprovázen, aby se zaevidoval na úřad práce, vyřídil si dávky pomoci v hmotné nouzi, aby měl zajištěný příjem na živobytí. Následně se vyhledávají vhodné možnosti k získání vlastního bydlení. Může se zařídit pobyt v azylovém domě či komerční ubytovně a následně je vyvíjena snaha o získání nájemního bytu, který je prvním a základním předpokladem pro možnost návratu dětí. Ale již během pobytu v azylovém domě nebo na ubytovně je možné se souhlasem OSPOD připravovat tzv. „víkendové propustky.“ Pokud má dítě nařízenou ústavní výchovu, platí pro jeho krátkodobé pobyty mimo zařízení určitá pravidla. Pro krátkodobý pobyt dítěte s nařízenou ústavní výchovou a dítěte, které je v zařízení na základě předběžného opatření, mimo zařízení např. na prázdniny či víkend u rodičů, je zapotřebí předchozího souhlasu orgánu sociálně-právní ochrany dětí podle trvalého bydliště dítěte. Tato doba může být prodloužena na základě písemného souhlasu OSPOD. Pracovník OSPOD nebo ředitel zařízení mají možnost pobyt dítěte u rodičů či jiných osob nepovolit, pokud není v zájmu dítěte, resp. pokud je rodinné prostředí, kde by dítě mělo trávit pobyt, z výchovného hlediska nežádoucí. Oprávnění ředitele zakázat takový pobyt z vážných důvodů se týká výjimečných situací, kdy reálně hrozí, že pobyt v rodinném prostředí bude pro dítě z hlediska jeho výchovy nebezpečný. Bylo-li dítě umístěno v zařízení na základě žádosti rodičů nebo jiných zákonných zástupců, je možno povolit takový pobyt u jiných fyzických osob jen po předchozím písemném souhlasu rodičů nebo jiných zákonných zástupců, pokud získání tohoto souhlasu nebrání vážná překážka. Na rozhodování ředitele o povolení či nepovolení pobytu mimo zařízení se vztahuje správní řád. „*Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni (čl. 12). Dítě má právo na svobodu projevu (čl.13). Žádné dítě nesmí být vystaveno svévolnému zasahování do svého soukromého života, rodiny, domova nebo korespondence ani nezákonným útokům na svou čest a pověst (čl. 16). Právo dítěte na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající jeho věku, jakož i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti (čl. 31).*“ (Ust. § 30 Zákona o sociálně-právní ochraně dětí a Ust. §36 Zákona č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních).

Zákonným zástupcem dětí jsou jejich rodiče. Rodiče mají tzv. rodičovskou zodpovědnost – souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zastupování nezletilého a dále práva a povinnosti související se správou jeho majetku. Může dojít k pozastavení rodičovské zodpovědnosti, brání-li rodiči ve výkonu závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte. Dochází i k omezení rodičovské zodpovědnosti, kdy rodič řádně nevykonává povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, což vede k reálnému předpokladu, že může být, nebo dokonce již je vážně ohrožen zájem dítěte na jeho řádné výchově. Ke zbavení rodičovské zodpovědnosti může dojít tehdy, když rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost nebo ji závažným způsobem zanedbává. Rodičovská zodpovědnost může být rovněž obnovena. O těchto opatřeních rozhoduje soud, který současně dítěti ustanoví poručníka. Tím může být nejenom např. příbuzný, ale i orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ovšem i pokud dojde k zásahu do rodičovské zodpovědnosti, má rodič stále právo např. na styk s dítětem. Právo na styk s dítětem může omezit nebo zakázat pouze soud. (Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, s.62 - 90)

Před první tzv. víkendovou propustkou je jednáno s rodiči a vede se rozhovor na téma víkendového pobytu tak, aby rodiče sami zhodnotili, co by mělo být jinak. Společně s terénním pracovníkem se vytváří plán návštěvy, sestavuje se plán hospodaření s finančními prostředky, aby rodiče měli dostatek finančních prostředků na cestu pro děti a na cestu zpět do zařízení, aby měli doma dostatek potravin. Společně s terénním pracovníkem sestavuje jídelníček na víkend, zařídí nákup, plánuje se společné trávení času. Pro rodiče je tato realita první návštěvy dětí určitou první metou, ze které získávají další energii pro změny stanovené zakázkou OSPOD směřující postupně k návratu dětí. Samozřejmě se dále prohlubuje to, co již klient – rodič sám zvládá, tím se myslí pravidelné úhrady za bydlení, hospodaření s finančními prostředky, aby nebyl závislý na půjčování peněz. Podporován je pravidelný kontakt s dětmi, spolupráce s OSPOD v rámci informovanosti co se již povedlo, co ještě stále nefunguje. Pokud probíhají další pravidelné víkendové propustky je nutné přemýšlet, že víkend strávený s rodiči nebude vždy spojen jen se zábavou, ale pokud se děti navrátí do péče rodičů, budou mít i společné povinnosti související se zdravotní péčí o děti, každodenní přípravou do školy, každodenním plánem vhodného trávení volného času. Nastává tedy příprava víkendových propustek ve spolupráci se zařízením, kdy si děti vozí ze zařízení domů soupis domácích úkolů a příprav do školy, aby se rodiče postupně naučili plnit své rodičovské povinnosti související s pravidelnou docházkou dětí do školy – psaní domácích úkolů, kontrola žákovských knížek a pravidelné podepisování atd. Pokud se rodičům skutečně daří

plnit si veškeré své povinnosti vůči dětem i státem daných norem nastává diskuse s OSPOD zda nastal čas pro podání návrhu na zrušení ústavní výchovy nad výchovou dětí. Ještě před tím než tato skutečnost nastane je nutné, aby si rodiče zajistili zdravotní péči pro děti v místě bydliště, rovněž školu, kde děti přijmou k docházce. V případě, že rodiče dosáhnou cíle a děti jsou jim vráceny zpět do výchovy, ve většině případů tímto faktem spolupráce s terénním pracovníkem nekončí. Nastává období, kdy je nutné společně pracovat tak, aby klient zvládl fungovat i bez terénního pracovníka. V první fázi se klient s pracovníkem stýkají minimálně jednou za týden, ve druhé fázi dochází k postupnému prodlužování konzultací až na jedenkrát za měsíc, po té jednou za dva měsíce, za tři měsíce a posléze je klient podporován, aby byl schopen sám rozpoznat, kdy potřebuje pomoc a zvládl si ji sám vyhledat, ať už prostřednictvím sociální služby nebo přímo s pracovníkem OSPOD.

8.2.4 Zásady a principy práce s klientem

Všichni pracovníci sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi se ve své práci řídí Etickým kodexem sociálních pracovníků, který vychází z Veřejného závazku SAS města Litvínov z roku 2010, jsou vázáni mlčenlivostí a pracují dle přijatých principů práce:

- Princip demokracie, dodržování základních lidských práv i všech práv klientů sociálně aktivizačních služeb. Ke klientům je přístupováno tak, aby nedocházelo k porušování těchto práv (Listina základních práv a svobod, mezinárodní úmluvy, právní předpisy obecné povahy, právní předpisy z dalších oblastí).
- Princip respektování jedinečnosti každého klienta bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení. Bez ohledu na to jak se podílí na životě celé společnosti.
- Princip respektování a ochrany důstojnosti každého klienta. Ke klientům je přístupováno s respektem, ochranou jejich důstojnosti, s vysokou mírou tolerance.
- Princip respektování volby. Ke klientům je přístupováno s předpokladem, že je schopen vlastního rozhodování o svém životě, o možných řešení, která mohou ovlivnit jeho stávající situaci. Dále, že je schopen svá rozhodnutí zvažovat a realizovaná řešení hodnotit, případně přehodnocovat.

- Princip individuálního přístupu. Ke klientům je přístupováno s ohledem na jejich konkrétní potřeby se zaměřením na řešení celkové situace klienta, případně celé rodiny.
- Princip respektování soukromí. Pracovníci sociálně aktivizačních služeb vstupují do domácností klientů pouze po předchozí dohodě a vždy se souhlasem klienta.
- Princip respektování důvěrnosti sdělených informací a ochrany osobních údajů (řídí se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a zákonem č.108/2006 Sb., o sociálních službách).
- Princip flexibility. Práce sociálně aktivizační služby je koncipována tak, aby pracovníci mohli pružně reagovat na potřeby jednotlivých klientů v dané oblasti.
- Princip otevřenosti. Služby jsou poskytovány všem potřebným z celé společnosti.

8.2.5 Povinnosti terénních pracovníků

Všichni terénní pracovníci se neustále vzdělávají a dohledávají si chybějící informace dle potřeby a problematiky, kterou řeší v rámci spolupráce s klienty. Všichni pracovníci dodržují principy práce, které jsou uvedeny ve Veřejném závazku. To znamená, že všichni terénní pracovníci se ve své práci řídí Etickým kodexem sociálních pracovníků, jsou vázáni mlčenlivostí a pracují dle přijatých principů práce. Terénní pracovníci dbají na dodržování základních lidských práv i všech práv klientů. Ke klientům přistupují tak, aby nedocházelo k porušování těchto práv (Listina základních práv a svobod, mezinárodní úmluvy, právní předpisy obecné povahy, právní předpisy z dalších oblastí). Terénní pracovník respektuje jedinečnost každého klienta bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení. Bez ohledu na to jak se podílí na životě celé společnosti. Dále respektují a chrání důstojnost každého klienta. Chrání klientovu důstojnost, přistupuje k němu s vysokou mírou tolerance. Respektuje volbu klienta i v případě, že si jsou dobře vědomi toho, že volba klienta není správná. Respektuje jeho volbu, ale i přesto ho na důsledky jeho volby upozorní. Terénní pracovník ke všem klientům přistupuje s předpokladem, že jsou schopni vlastního rozhodování o svém životě, o možných řešení, která mohou ovlivnit jejich stávající situaci. Dále přistupují ke klientům s předpokladem, že jsou schopni svá rozhodnutí zvažovat a realizovaná řešení hodnotit, případně přehodnocovat. Terénní pracovníci přistupují ke

klientům individuálně, s ohledem na jejich konkrétní potřeby se zaměřením na řešení celkové situace klienta, případně celé jeho rodiny. Respektuje soukromí klienta – vstupuje do domácnosti pouze po předchozí dohodě s klientem a vždy s jeho souhlasem. Terénní pracovníci se řídí zákonem č.101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů a zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, jsou vázáni mlčenlivostí a to i po ukončení pracovního poměru nejméně po dobu jednoho roku od ukončení pracovního poměru. Mlčenlivostí jsou vázáni všichni zúčastnění, ale pokud by došlo k situaci, že klient se svěřil terénnímu pracovníkovi se skutečností, že spáchal trestní čin, který podléhá oznamovací povinnosti občana je potom pracovník povinen tuto skutečnost oznámit. Pracovníci jsou otevření pomoci každému potřebnému z celé společnosti, alespoň vyslechnutím, případně podáním informace či poradenstvím. O spolupráci s klientem vede terénní pracovník rovněž dokumentaci. V dokumentaci vedené o klientovi jsou založené Smlouvy o spolupráci se všemi přílohami a dodatky, dále záznamy z individuálního plánování spolupráce terénního pracovníka s klientem a průběžné hodnocení spolupráce. Individuální plán práce obsahuje jednotlivé kroky spolupráce mezi klientem a pracovníkem po dobu uzavření Smlouvy. Terénní pracovník v Litvínově pomáhá při podpoře rodičů v rámci hledání a zajištění si nájemního bydlení systém tzv. prostupného bydlení. Systém prostupného bydlení představuje motivující bodový systém – „ čím více se klient snaží, tím lepšího bydlení dosáhne“. Jedná se o třístupeňový systém, kdy příslušný stupeň bydlení je přidělen dle jasných kritérií. Představuje koncepční systém řešení bytové problematiky.

8.3 SYSTÉM PROSTUPNÉHO BYDLENÍ

Tři stupně „prostupného bydlení“ představují:²

První stupeň – kdy se jedná o azyl na ubytovně s názvem UNO, který umožňuje využití nocehu za minimální poplatek, kde je celý prostor monitorován kamerami

Druhý stupeň – kdy se jedná o možnosti ubytování na ubytovně Města – Bílý Sloup nebo ubytovně UNO

Třetí stupeň – kdy se jedná o přidělení nájemního bytu standardního typu společnosti CPI BYTY, a.s., jedná se o byty bez kauce, náklady na bydlení jsou zde hrazeny za obydlý měsíc s ohledem na výplatu dávek pomoci v hmotné nouzi. Nájemní smlouva je vystavována na dobu určitou, tedy v prvním roce vždy na dobu tří měsíců, s možností prodloužení o další

---

² Zdroj: Vnitřní materiály Městského úřadu Litvínov

tří měsíce v případě oboustranného plnění všech smluvních ujednání. Po uplynutí doby jednoho roku je vystavována smlouva na dobu neurčitou. Přidělení nájemního bytu je rovněž podmíněno roční spoluprací s terénním pracovníkem pro Janov nebo z kteroukoliv nestátní neziskovou organizací, za účelem dohledu plnění všech smluvních ujednání v nájemní smlouvě a udržení si stabilního bydlení.

V rámci získání nájemního bytu je terénním pracovníkem uzavřena s nájemcem smlouva o spolupráci, kdy stanoveným cílem spolupráce je vždy udržení si nájemního bydlení. Spolupráce probíhá především formou připomínání a dohlížení na úhrady nájemného a služeb s bydlením v nájemním bytě spojeným, včetně odpadů, které se v Litvínově hradí 250,- Kč na osobu, dle počtu hlášených osob. S tím souvisí i vyjednávání se společností CPI BYTY, a.s. v případě prodlev úhrady nájemného a podpora klienta k urychlenému vyrovnání. Tato situace nastává především při opožděném podání žádostí na dávky státní sociální podpory nebo dávky pomoci v hmotné nouzi, ale také v případě sankčního vyřazení z evidence úřadu práce. V rámci spolupráce je tedy klientovi nabízena pomoc i v jiných záležitostech, které terénní služba nabízí, dle potřeb a zájmu klienta.

Terénní pracovník během spolupráce s klientem poskytuje klientovi informace. Poskytování informace se týká přímého sdělení informací k určité problematice. V oblasti bytové situace se jedná o informace spojené s možností získání bytu, náhradního ubytování, užíváním bytu a rizika spjatá s nedodržováním podmínek vyplývajících z nájemní smlouvy. Poskytování informace v oblasti zaměstnanosti se týkají uplatnění na trhu práce, dalšího vzdělávání, rekvalifikací, dodržování zákoníku práce, základních pracovních návyků, dodržování povinností plynoucích z pracovního poměru a povinností uchazečů o zaměstnání vedených u Úřadu práce. Poskytování informace v oblasti dávkových systémech se týkají podávání žádostí, informovanosti o systému dávek, možnosti výplaty dávek. Poskytování informací v oblasti spolupráce s potřebnými institucemi se týkají především zjišťování informací, ověřování informací, kontaktů, možnosti spolupráce, zpětná vazba. Poskytování informace v oblasti rodinného rozpočtu a řešení dluhů se týkají možností zvýšení rodinného rozpočtu, informace o nutných výdajích, o rizicích spojených se zbytečnými výdaji (dárky pro děti, alkohol, gamblerství, drogy, cigarety), informací o zdravém životním stylu a stravovacích návycích, finanční gramotnosti (bankovní, nebankovní úvěry).

Dále je klientovi poskytováno poradenství. Poradenství znamená poskytnutí rady, návodu, postupu, navrhování řešení situace. Poradenství v oblasti bytové situace obsahuje

způsob získání bydlení (byt, azylové bydlení, ubytovna), řádné náležitosti nájemní smlouvy, dodržování povinností vyplývajících s užíváním bytu a domovního řádu, uchovávání dokladů spojených s úhradami za byt a služby spojené. Poradenství v oblasti zaměstnanosti obsahují především dodržování konzultací v rámci evidence uchazečů o zaměstnání na úřadu práce, možnosti rekvalifikačních kurzů, brigád, dohody o provedení práce, dohody o pracovní činnosti, dobrovolnická činnost, získání pracovního poměru. Poradenství o úspěšném absolvování přijímacího pohovoru, náležitosti pracovní smlouvy, platebního výměru, dodržování práv a povinností vyplývajících z pracovního poměru. Poradenství v oblasti dávkových systémů se týká pedagogické podpory klientů v záležitostech, např. jak vypsát žádost, kde ji podat, vysvětlení k vyjádření v rozhodnutích nebo jiných dokumentech obdržených z dávkových systémů a nabízení možností řešení. Poradenství v oblasti spolupráce s potřebnými institucemi obsahuje především komunikaci s institucemi, včasnou reakci na výzvu instituce nebo předcházení možným důsledkům vyplývajících z dlouhodobého neřešení situace.

Poradenství v oblasti rodinného rozpočtu a řešení dluhů se týkají zprůhlednění příjmů a výdajů rodiny, zajištění a dodržování splátkových kalendářů, důsledky z nedodržování platebních povinností.

Během spolupráce pracovník klienta často doprovází, případně zastupuje, osvětluje při úředních jednáních, u lékařů, ve školách apod. Asistence vyplývá z náhlé potřeby klienta asistovat při úředních nebo jiných jednáních, ve kterých si klient není jist, nebo není zaručeno dodržení jeho práv. Jednání se týká např. konzultací na bytovém družstvu, s realitní kanceláří, popřípadě s pronajímateli bytů, jednání na úřadu práce, zdravotních pojišťovnách, při soudních jednání, při jednání u městské policie, Policie ČR aj.

Podpora klienta by bez motivace a emoční podpory nebyla dostatečně vykonávána. Motivace je povzbuzování klienta k aktivitě, povzbuzování při průběhu dílčích cílů, vysvětlování, že právě tento – a ne jiný – krok je správný. Je to snaha vést klienta k vlastní zodpovědnosti a podpora při vlastním řešení problému ve všech škálách nabízených oblastí. Mezi psychickou emoční podporu řadíme každé pozitivní a upřímné jednání ze strany terénního pracovníka, naslouchání klientovým problémům, pochvalné uznání jeho osobních kvalit nebo jeho způsobu řešení dané situace. Jde také o situace, ve kterých pracovník s klientem jedná „lidsky“, úměrně jeho myšlenkovým schopnostem, a ne stroze a úředně. Důležitou součástí spolupráce terénního pracovníka a klienta je praktický nácvik. Nácvikem

myslíme všechny činnosti, které vedou k myšlenkovému nebo dovednostnímu rozvoji klienta, např. vyplňování formulářů, samostatné docházení na dané instituce, vedení domácnosti a hygieny, základní gramotnost a schopnost jednat samostatně.

Z uvedeného vyplývá, že terénní pracovníci jsou nejen značnou podporou pro klienty, ale i kvalifikovaným partnerem pro sociální pracovníky oddělení sociálně právní ochrany. V případě návratu dětí z ústavní výchovy do původní rodiny jsou klientovi kdykoliv nápomocni a od počátku spolupracují na změně stávajících poměrů. Lze se domnívat, že bez kvalitní spolupráce a podpory terénních pracovníků by nebylo v mnohých případech dosaženo pozitivní změny.

9 Návrat dítěte do sanované rodiny

V předchozí kapitole bylo snahou autora popsat spolupráci OSPOD s terénním pracovníkem, který intenzivně s rodinou pracuje a podporuje rodinu v intenzivní přípravě na jednodenní, později několika denní propustky dítěte ze zařízení do domácího prostředí. J. Bechyňová, M. Konvičková k následujícímu sdělení uvádí: „*se vzrůstem kompetencí rodičů v péči o dítě je možné propustky prodlužovat, aby se rodiče stále více podíleli na každodenní péči a dítě si postupně zvykalo na pobyt ve změněném rodinném prostředí*“. (2008, s.124). Jde o přímou sanaci rodiny, která má dopomoci návratu dítěte z ústavní výchovy do péče rodičů. V této kapitole se budeme věnovat okamžiku návratu dítěte a sanace rodiny po návratu dítěte z ústavního zařízení. Cílem všech zúčastněných subjektů v okamžiku umístění dítěte by mělo být vytvoření plánu sanace rodiny a stanovení podmínek a cílů k dosažení návratu dítěte do rodiny a to původní či náhradní. Toto je základní změnou připravované novely zákona SPOD, kdy bude sociální pracovník muset vyhodnocovat míru ohrožení dítěte, dále připravovat individuální plán sanace, aby nedocházelo k opakovanému selhávání.

9.1 PLÁN PŘÍPRAVY K NÁVRATU DÍTĚTE DO RODINY

Plán přípravy podle V. Bechyňové a M. Konvičkové je směřován na konkrétní změny v situaci dítěte a rodiny. Pracovník vyčleněný pro intenzivní spolupráci s rodinou, provází situaci rodiny jednotlivé členy s ohledem na naplňování domluvených kroků, které se týkají změny, dohlíží na rovnoměrné rozdělení kompetencí, kdo bude za co zodpovědný (rodič, dítě, ostatní zúčastnění odborníci). Plán přípravy se věnuje způsobům a popisům jednotlivých kroků, časovému rozsahu k dosažení naplnění stanovených kroků. Dalším důležitým článkem plánu přípravy je stanovení způsobu a osob, které budou poskytovat zpětnou vazbu zhodnocením, zda dochází k naplňování jednotlivých kroků. (2008, s.92). Plán přípravy je sestavován ve většině případů v rámci případových konferencí, kterých se účastní odborníci, kteří se mohou podílet na sestavení takového plánu směřovaného k trvalým změnám v rodinné situaci s ohledem na udržení dětí v péči rodičů, na návrat do původní rodiny, zajištění řádné výchovy zdravého vývoje dítěte v rodině.

V rámci případových konferencí oddělení SPO svolává k sestavení plánu přípravy směřovanému k návratu dítěte z ústavní výchovy především rodiče, pracovníka SPO, pracovníka sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, dětského lékaře, sociálního pracovníka zařízení, kde je dítě umístěno, pedagogického pracovníka školy, kterou dítě

navštěvuje, „tetu“, která v zařízení o dítě pečuje, případně psychologa. Není podmínkou svolání takové konference, aby všichni vyjmenovaní pracovníci se vždy osobně účastnili. Je možné požádat příslušného odborníka o písemné vyjádření nebo telefonickou konzultaci. Důležitým aspektem je znalost rodinného prostředí konkrétního dítěte. „*V zájmu dítěte i rodiny je třeba hledat náměty na řešení situací, jež se zatím některému z členů rodiny nedaří zvládat a jež obsahují pro dítě aktuální i budoucí rizika. Je třeba využít přítomnosti rodičů jako expertů na život jejich dětí*“ (V. Bechyňová, M. Konvičková, 2008, s. 93).

Z. Rieger se zaměřuje na práci s rodinami, které mohou být ohroženy rozpadem rodiny, vyčleněním jednoho z členů rodiny, případně řešením otázky návratů členů rodiny z různých typů zařízení (léčebny, věznice, ústavní výchova). Jeho publikace *Ostrov rodiny* nabízí pohled autora na rodinu, kterou popisuje jako „*ostrov*“- *domov*. (2001, s. 12). Tuto svou metaforu rodiny Z. Rieger dále používá v další své publikaci „*Návrat k rodině a domů*“, která je zaměřena na přípravu návratu osob odloučených od rodiny. Cílem přípravy pro návrat dítěte je zaměření se na několik základních témat. Mezi nejdůležitější patří téma partnerství, rodiny a návratu do rodiny. Dále je velmi důležitou součástí přípravy vtažení jednotlivých členů rodiny do stanovení konkrétního individuálního plánu návratu a zplnomocnění zúčastněných osob. Konkrétní plán návratu by měl obsahovat zmapování prostoru návratu na *ostrov rodiny*, vymezení hranice a zmapování aktuální konstelace obyvatel *ostrova*, posilování přiměřeného transakčního prostředí (otázka komunikace a kontaktu mezi členy rodiny), přípravu podmínek k přijetí odloučeného člena rodiny a definování pravidel soužití. Další důležitou součástí je posilování kompetencí, rodičovské role a výchovných dovedností. (2009, s. 47-48).

Zájmem všech odborníků je práce s celou rodinou. Při práci je kladen důraz na důležitost práce s dítětem umístěným v zařízení, na druhé straně na práci s rodiči a v neposlední řadě na soulad při zajištění a realizaci plánu návratu dítěte do rodiny. Ne vždy se může podařit návrat dítěte do původní rodiny, který by měl být předním hlediskem. Novela zákona SPO se bude zaměřovat mimo jiné i na případy dětí, které budou muset být ze zařízení navraceny do náhradní rodinné péče, protože původní rodina nebude schopna plně převzít dítě do své péče. Tímto krokem by se mělo předcházet dlouhodobému setrvání dítěte v ústavním zařízení.

9.2 REALIZACE NÁVRATU DĚTÍ Z ÚSTAVNÍ VÝCHOVY V OBVODU SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ MĚSTA LITVÍNOV

V okamžiku odebrání dítěte z rodiny dochází ze strany sociálních pracovníků se souhlasem rodičů ke kontaktu sociálně aktivizačních služeb v místě bydliště. Konkrétní, tzv. klíčový pracovník sociální služby je prostřednictvím sociálního pracovníka SPO seznámen s rodiči odebraného dítěte, se situací rodiny a důvody, které vedly k umístění dítěte v ústavní výchově. V rámci spolupráce klíčového pracovníka s rodiči dochází ke stanovení jednotlivých konkrétních kroků, které mají vést k návratu dítěte. V tom je velkou oporou svolání případové konference sociálním pracovníkem SPO. Ze společného setkání případové konference vzejdou konkrétní kroky, které se snaží rodiče za podpory klíčového pracovníka a dalších osob zúčastněných naplňovat. Dalším důležitým výsledkem případové konference je stanovení časového rámce k naplnění jednotlivých stanovených kroků. Veškeré kroky, které vzejdou z případové konference jsou vhodným způsobem dítěti v zařízení předkládány, a to přiměřeně jeho věku a rozumovým schopnostem. Klíčový pracovník podporuje rodiče v pravidelném kontaktu s dítětem v zařízení, k úpravě osobních poměrů rodičů a přípravě první propustky dítěte v rodině ze zařízení. V rámci těchto plánů příprav je nutné brát ohled na zkušenost dítěte z původní rodiny, na uspořádání domácnosti, na chování a jednání rodičů z doby před umístěním, na soukromí dítěte – jeho hračky, oblečení, lůžko. Pokud klíčový pracovník začne s rodiči pracovat na odstranění důvodů, které vedly k umístění, je velmi důležitou součástí této realizace, aby s připravovanými změnami a jejich dosahováním bylo dítě pravidelně seznamováno. Ve chvíli, kdy se dítě navrácí z ústavní výchovy, nesmí být opomenuto rozloučení s prostředím, kde dosud pobývalo. S tetami, které se o něj starali, s kamarády, se kterými se v zařízení seznámilo a žilo. Klíčový pracovník neopouští rodinu ve chvíli, kdy se dítě navrácí do rodiny, ale je připraven rodinu podporovat i nadále po vzájemné dohodě s rodinou.

10 Empirická část

Empirická část je zaměřena na rodiny, kterým se za podpory sociálních pracovníků SPO a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi podařilo navrátit děti z ústavního zařízení. Pozornost je věnována úzké spolupráci rodičů, dětí a pracovníků pomáhajících profesí, zejména sociálních pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, kteří se společně podílejí na sanaci rodiny.

10.1 CÍL PRÁCE A PŘEDPOKLADY VÝZKUMU

Cílem diplomové práce je **prozkoumat možnosti návratu dítěte do původní rodiny.**

Dílčí cíle:

- **Zjistit vliv rodinného prostředí na návrat dítěte do rodiny**
- **Zjistit, zda včasná intervence sociálních pracovníků napomáhá k realizaci přípravy na návrat dítěte do rodiny**
- **Zjistit, zda podpora sociálních pracovníků přispívá k úspěšné realizaci návratu**

Ilustrací kasuistik byla snaha hledat odpovědi na výše uvedené dílčí cíle. Především zkoumáním vlivu rodinného prostředí, včasné intervence pracovníků sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi a jejich podpory k úspěšnému návratu dítěte z ústavní výchovy do původní rodiny.

Na základě *teoretické* části byly stanoveny tyto předpoklady:

- **Změny v rodinném prostředí, které s pomocí pracovníků nastanou po odebrání dítěte mají zásadní vliv na návrat dítěte z ústavní výchovy do rodiny**
- **Včasná intervence sociálních pracovníků má výrazný vliv na motivaci rodičů usilovat o návrat dítěte**
- **Podpora sociálních pracovníků přispívá k úspěšné realizaci návratu dítěte do rodiny**

10.2 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

Pro tuto práci byly vybrány případové studie šesti dětí, které byly řešeny ve spolupráci pracovníků oddělení sociálně právní ochrany a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi. Případové studie dětí uvedené v empirické části této práce byly vybrány záměrně, aby bylo možné vhodně poukázat na spolupráci sociálních pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí a pracovníků sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, která se vzájemně prolíná. Z důvodu dodržení anonymity a ochrany osobních údajů zmiňovaných osob v případových studiích bylo přistoupeno ke změně jmen a místa poskytování služeb, aby nedošlo k porušení etických zásad.

10.3 METODOLOGIE VÝZKUMU

„Hlavním cílem kvalitativního výzkumu je porozumět člověku, tedy především chápat jeho vlastní hlediska – jak on vidí věci a posuzuje jednání. Podle zásad kvalitativního výzkumu je každý člověk anebo skupina lidí jedinečná. Má vlastnosti, kterými se podstatně liší od jiného člověka nebo skupin. Má se zkoumat hlavně holisticky, vcelku.“ (P.Gavora2010, s. 36). V úvodu kvalitativního výzkumu si výzkumník stanovuje zkoumané téma práce a určí si základní výzkumné otázky, které lze v průběhu výzkumu doplňovat a měnit během sběru a analýzy dat. Výzkumník sbírá a analyzuje data, dále se rozhoduje, zda bude třeba data doplňovat o další sběr informací, či je možné využít danou analýzu jako dostatečnou. Z těchto důvodů bývá kvalitativní výzkum časově náročný na zpracování. (2008, s. 48).

Ve své diplomové práci se autor zaměřil na výzkum pomocí případové studie. *„Výzkum pomocí případové studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Základní výzkumnou otázkou je, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů.“* (J.Hendl, 2008, s. 101).

Snahou autora bylo formou případových studií prezentovat důležitost spolupráce pracovníků sociálně právní ochrany dětí a sociálně aktivizačních služeb k podpoře rodiny a dosažení návratu dítěte z ústavní výchovy zpět do rodiny. Podpora rodiny k dosažení návratu dítěte z ústavní výchovy je v mnoha případech ovlivněna časem a realizací včasné intervence pracovníků v rodině. Záměrem práce nebylo hledat nové pohledy na problematiku návratů dětí z ústavní výchovy, ale zdůraznit důležitost využití dostupných možností práce s rodinou, kterých se tato situace bezprostředně dotýká.

V empirické části, která se zabývá případovými studiemi, bylo využito analýzy dokumentů sledovaných dětí oddělením sociálně právní ochrany. Jedná se především o opatrovnické spisy, které jsou vedeny oddělením sociálně právní ochrany. Dle J. Hendla: „*Za dokumenty se považují taková data, která vznikla v minulosti, byla pořízena někým jiným než výzkumníkem a pro jiný účel než jaký má aktuální výzkum. Výzkumník se tedy zabývá tím, co je již k dispozici, ale musí to vyhledat.*“ (2008, s. 204).

V diplomové práci byla analyzována dokumentace opatrovnických spisů konkrétních dětí, které obsahují osobní anamnézu rodiny, záznamy z jednotlivých šetření v rodině, záznamy o spolupráci s rodiči, zprávy od spolupracujících institucí jako jsou dětské domovy, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Kromě analýzy dokumentů slouží k získání potřebných dat i metoda přímého pozorování změn rodinného prostředí. „*Pozorování je nejtypičtější metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu. Uplatňuje se v nejrůznějších situacích a výzkumník pomocí něho chce poznat, popsat a pochopit lidi a prostředí, ve kterém působí.*“ (P. Gavora, 2010, s. 188).

Z předpokládané hypotézy, kdy rodinné prostředí má zásadní vliv na návrat dítěte z ústavní výchovy do rodiny je použita metoda přímého pozorování důvodná. Přímým pozorováním v terénu a konkrétním sledováním rodiny je sociální pracovník schopen posoudit změny v prostředí rodiny. „*I když pozorování může být spontánní, nepřipravené, většinou si výzkumník konkrétní prostředí nebo situaci vybírá. Vstupuje tedy do terénu připravený, dá se říci „nastavený“ na pozorování a systematicky se soustředí na to, co se děje v situacích, které si vybral. V prostředí se ocitl záměrně a je připravený pravidelně z něho získávat data. Vchází do terénu se záměrem pozorovat; ví, na co se má při pozorování soustředit, anebo se předmět pozorování vynoří v průběhu pozorování.*“ (P.Gavora, 2010, s. 189). V činnosti sociálních pracovníků je pozorování rodinného prostředí dítěte nedílnou součástí každodenní praxe. Sociální pracovník vstupuje opakovaně do rodinného prostředí za účelem zjišťování skutečností, jakým způsobem se daří rodičům umístěného dítěte připravovat prostředí pro jeho návrat. V případových studiích je vyvíjena snaha o prezentaci výsledků konkrétních případů, kdy se rodičům podařilo za spolupráce sociálních pracovníků realizovat návrat dítěte z ústavní výchovy. Snahou je, aby z ilustrací těchto případů mohli čerpat zkušenosti i další pracovníci pomáhajících profesí, případně rodiny, které se ocitnou v situaci jako rodiny popisované v empirické části diplomové práce.

10.4 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Na počátku výzkumného šetření bylo zvolení tématu a určení si dílčích otázek diplomové práce. Téma návratu dětí z ústavní výchovy do původní rodiny je v poslední době velmi častým diskutovaným tématem, nad kterým sociální pracovníci sociálně právní ochrany často přemýšlí a řeší jej ve spolupráci s dalšími subjekty pomáhajících profesí. Druhou částí neméně důležitou byl výběr vhodného vzorku, aby svou atraktivitou upoutal pozornost čtenáře a zároveň byl přínosem pro praxi sociálních pracovníků. Další náročnou část práce tvoří analýza dat případových studií, která byla čerpána z opatrovnických spisů sledovaných dětí. „Analýza orientovaná na případ uvažuje případ jako celistvou entitu a hledá konfigurace, asociace, příčiny a následky uvnitř případu, případně provádí komparaci mezi několika málo případy. Je orientovaná na proces.“ (J.Hendl, 2008, s. 226). Nedílnou součástí empirické části tvoří zpracování a interpretace dat. Interpretace dat bude zpracována formou otevřeného kódování, které odhaluje v datech určitá témata. Témata se vztahují k položeným výzkumným otázkám a nastudovaným odborným publikacím. Důležitým krokem je tematické rozkrytí textu, které by mělo být cílem kódování. Kódování autorovi pomohlo k identifikaci jednotlivých kategorií, které se nacházejí v ilustraci jednotlivých případů. Kategorie jsou vzájemně ovlivněny a propojeny.

Z otevřeného kódování vplynuly tyto kategorie:

K1 – rodinná anamnéza

K2 – důvody umístění

K3 – intervence SPOD a SAS

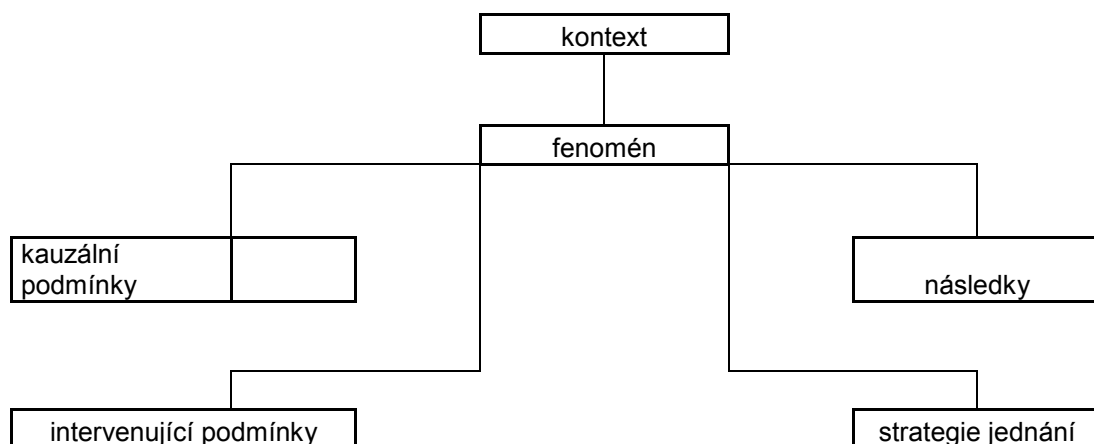
K4 – zájem rodičů

K5 – spolupráce s SPOD

K6 – opatření a návrat

K7 - současný stav

K orientaci v otevřeném kódování je nápomocna definice pojmů použitých v axiálním kódovacím paradigmatu popsaná J. Hendlem. (2008, s. 250).

Obrázek č.1 – Základ axiálního kódování

Zdroj: *J.Hendl, 2008, s. 250*

Vztahy mezi kategoriemi byly popsány pomocí tzv. paradigmatického modelu:

KAUZÁLNÍ PODMÍNKY	FENOMÉN	KONTEXT	INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY	STRATEGIE JEDNÁNÍ	NÁSLEDKY
Nedostatečně podnětné prostředí Patologické chování na straně rodičů Nepřiměřené výchovné postupy	Návrat dítěte – zletilost jako jediné možné řešení, nebo návrat kdykoliv před dovršením zletilosti	Rodina jako místo pro výchovu dítěte	Spolupráce rodičů s oddělením SPO, sociálními službami	Sanace rodiny za podpory SPO a SAS	Návrat dítěte, udržení stability rodinného prostředí, rozvoj vztahů v rodině

Tabulka č. 1 - Definice pojmů použitých v axiálním kódovacím paradigmatu

Zdroj: *J. Hendl, 2008, s. 250*

11 Případové studie

11.1 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 1 – SVĚTLANA 15 LET

Případová studie číslo 1 ilustruje příběh patnáctileté dívky, která byla sledovaná oddělením sociálně právní ochrany čtyři roky před umístěním do ústavní výchovy z důvodu soudně nařízeného soudního dohledu. Do ústavní výchovy odešla dívka z péče otce, kterému byla soudně svěřena do výchovy. Matka nastoupila výkon trestu odnětí svobody v trvání dvou let. Ústavní výchova byla zrušena po třech letech a dívka byla svěřena do výchovy matky.

Rodinná anamnéza – K1

Nezletilá Světlana pochází z neúplné rodiny, jejíž rodiče se rozvedli po desetiletém manželství. V rodině vyrůstali společně s dívkou další tři sourozenci – dva bratři a jedna sestra. Matka je kuřačka, příležitostná uživatelka drog a alkoholu. Je vyučena v oboru šička. Nikdy nepracovala. Po celou dobu byla poživatelkou sociálních dávek. Sama jako mladistvá prošla výchovným ústavem. O rodičích matky nebylo ze spisové dokumentace ani šetření nic zjištěno. Otec požívá příležitostně alkohol, často v rodině zasahovala policie z důvodu opakovaného fyzického napadání matky otcem. Má základní vzdělání. Pracuje u pohřební služby. Matka otce je ve starobním důchodu, příležitostně s výchovou dětí vypomáhala, do dnes příležitostně pracuje. Otec otce dětí zemřel. Rodina pobývala v nájemném bytě o velikosti 1+3, který byl standardně vybaven a udržován v naprosté čistotě a pořádku. Děti obývaly společný pokoj, kde bylo vše potřebné. **Na základě uvedené kategorie K1 je možné se domnívat, že osobní anamnéza matky i otce mohla přispět k celkovému nevhodnému prostředí pro výchovu nezletilé Světlany. U matky, která byla sama vychovávána v institucionální péči, prošla pobytem výkonu trestu odnětí svobody a její osoba je ovlivněna patologickými vlivy / kouření, drogy a alkohol/ i u otce, který rovněž požívá alkohol a má agresivní sklony mohou být fakta zdrojem pro nepřiměřené výchovné postupy rodičů vůči dítěti.**

Důvody umístění – K2

V sedmi letech věku dítěte byla dívka poprvé umístěna na základě podezření na týrání svěřené osoby jedním z rodičů. Vyšetřování policie podezření ze spáchání trestného činu neprokázalo. V průběhu celého řízení byla dívka svěřena do péče otce. Postupem dalších dvou let vykazovala dívka jisté poruchy chování (drobné krádeže ve škole, šikana, provokování, lhaní). Otec si v prvopočátku problémy nepřipouštěl, matka ačkoliv o dívku nepečovala změny v chování dítěte pozorovala, proto podala návrh na změnu výchovy dítěte. Dívka se však sama vyjádřila následovně: „ *v dětském domově mi bude nejlépe a nechci žít ani s jedním z rodičů*“. Dívka již jednou byla v zařízení umístěna v době vyšetřování trestného činu a pobyt v dětském domově pro ni nebyl neznámým. Vzhledem k vyjádření dítěte, které bylo učiněno jak ve škole před třídní učitelkou, pracovníci oddělení sociálně právní ochrany dětí, tak i soudem, bylo podáno předběžné opatření a dívka podruhé umístěna. **Z výše uvedeného můžeme vnímat, že návrat do rodiny po prvotním umístění byl přirozenou reakcí rodičů na situaci. Otázka druhého umístění může vyvolat u rodičů dojem, že opětný návrat do rodiny nastane ve chvíli zletilosti, protože dítě samo se vyjádřilo, že mu bude v dětském domově lépe než u vlastních rodičů. Otázka prvního návratu dítěte do rodiny byla dána podporou sociálních pracovníků, kteří k rodičům přistoupili bez předsudků.**

Intervence SPOD a SAS – K3

Po ukončení trestu odnětí svobody se matka ihned sama dostavila na oddělení sociálně právní ochrany dětí a vyhledala pomoc. Matce byla pracovníkem SPO nabídnuta podpora pracovníka sociálně aktivizačních služeb, neboť matka projevovala velký zájem o svěřenou dceru do výchovy. Pracovník SAS pomohl matce najít bydlení na městské ubytovně, doprovodil ji na úřad práce, kde se matka zaevidovala a požádala o dostupné sociální dávky. Pracovník SAS matku podporoval v pravidelném kontaktu a návštěvách dcery v zařízení. Společně po dohodě s pracovníkem SPO byl vytvořen plán návratu dítěte. **Za spolupráce pracovníka SPO a SAS se podařilo změnit rodinné prostředí k tomu, aby matka mohla nadále usilovat o návrat své dcery do péče. Kategorie K3 poukazuje na skutečnost, že za pomoci včasné intervence sociálních pracovníků si matka upravila v co nejkratší době své osobní poměry.**

Zájem rodiny - K4

Otec – žádný kontakt s dítětem neudrží, nezajímá se o ni, nereaguje na dopisy dcery, dítě v zařízení nenavštěvuje – v podstatě ji zavrhl. Matka – v době výkonu trestu dceru opakovaně písemně kontaktovala, zajímala se o její prospěch ve škole, při návštěvě sociálního pracovníka u matky ve věznici byla pravidelně informována o vývoji dítěte. **Intervence sociálních pracovníků a spolupráce matky se sociálními pracovníky vykazovala opravdový zájem a snahu k získání dcery do výchovy. Otec v tomto ohledu selhal, žádnou aktivitu nevyvíjel, se sociálními pracovníky, matkou ani dítětem nespolupracoval.**

Spolupráce s SPOD – K5

Otec – spolupracoval pouze na vyzvání pracovníků, sám iniciativní nebyl, osud dítěte jej v podstatě nezajímal, dítě zavrhl. Matka – s pracovníky pravidelně spolupracovala, matka se vždy aktivně dotazovala jak dcera prospívá. Vhodné podmínky si vytvořila za podpory pracovníka SPO a SAS. **Sanace rodiny proběhla jen díky aktivitě a zájmu matky. Otec dceru zavrhl, odmítal připustit možnost návratu dítěte do rodiny. Matka přistoupila na plán návratu a aktivně jej plnila, čímž potvrdila intenzivní spolupráci s pracovníkem SAS a následně i SPO.**

Následná opatření a návrat dítěte do rodiny – K6

Dívka v dětském domově vykazovala závadové chování, demonstrativně se pokusila o sebevraždu. Po nasazení vhodné medikace byla přemístěna do dětského domova se školou, kde se její stav velmi zlepšil. Byla pod pravidelným dohledem psychologa a speciálních pedagogů. V tomto zařízení navázala úzký vztah s vychovatelkou, která za podpory dětského domova a sociálních pracovníků děvčeti poskytla zázemí a nový domov ve formě hostitelské péče. Matka v době výkonu trestu odnětí svobody tuto formu péče podporovala s ohledem na svou zkušenost ve výchovném ústavu. Jakmile se matka vrátila z výkonu trestu začala si upravovat podmínky za podpory SPO a SAS, usilovala o převzetí dcery do své výchovy. Nezletilá po tříletém pobytu v zařízení změnila názor na situaci, vzhledem k opakovanému vzájemnému písemnému kontaktu se podařilo navázat přijatelné vztahy, které se staly pevným základem pro návrat dcery do výchovy matky. **Matka usilovala o návrat dcery do**

výchovy, vzhledem k její důslednosti a vytrvalosti se podařilo návrat uskutečnit. Matka dbala doporučení pracovníků SPO a SAS, tím si zajistila stabilitu prostředí a zabránila tak opětovnému umístění dcery. Vztahy v rodině se upravily, kontakt s otcem se navázat nepodařil.

Současný stav – K7

Dívka byla soudem svěřena do péče matky, kde se jí dobře daří. Dcera v současné době svou matku respektuje, studuje střední odbornou školu. Nadále je v péči odborných lékařů, kam dochází již pouze sporadicky a její psychický stav se podstatně zlepšil. V rámci dostupného bydlení matka získala nájemní byt, který si udržuje a je schopna pravidelných úhrad nájemného, které jsou zárukou dalšího prodloužení nájemní smlouvy.

Z této případové studie vyplývá, že změny rodinného prostředí měly zásadní vliv na návrat dítěte zpět do rodiny. Změn v rodinném prostředí se podařilo matce dosáhnout díky včasné podpoře sociálních pracovníků SPO, SAS a jejího skutečného zájmu o řešení situace a usilovné snahy získat dceru zpět do výchovy.

11.2 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 2 – SOUROZENCI NIKOLA A NATÁLIE 12 A 10 LET

Případová studie číslo 2 ilustruje příběh sourozenecké dvojice dívek, které byly sledovány oddělením sociálně právní ochrany od útlého věku pro časté stížnosti občanů na péči rodičů o děti. Děvčata byla umístěna z péče obou rodičů na základě předběžného opatření, jehož důvodem bylo opakované fyzické napadání matky ze strany otce, kterému děti byly často přítomny. Ústavní výchova byla zrušena po čtyřech letech a děvčata byla svěřena do výchovy otce.

Rodinná anamnéza – K1

Nezletilá děvčata pocházejí z úplné rodiny, kdy otec pracoval, a matka pečovala o děti. V rodině jiné děti vychovávány nebyly. Matka je kuřačka, příležitostná uživatelka alkoholu. Je vyučena v oboru prodavačka. Matka před narozením dcer pracovala. O rodičích matky jsou nám známy pouze informace o matce, která je postižena neurodegenerativním onemocněním

mozku – Huntingtonova choroba. V současné době u matky děvčat tato nemoc propukla v plném rozsahu.

Otec požívá v hojné míře alkohol. Mezi rodiči docházelo k častým fyzickým útokům a v rodině opakovaně zasahovala policie. Otec má základní vzdělání. Pracuje jako řemeslník - zámečník. Matka otce je ve starobním důchodu, příležitostně s výchovou dětí vypomáhala. Otec otce dětí zemřel na nádorové onemocnění. Rodina pobývala v nájemním bytě o velikosti 1+2, který byl standardně vybaven a udržován v průměrném pořádku. Děti obývaly společný pokoj **Na základě uvedené kategorie K1 je možné se domnívat, že osobní anamnéza matky i otce mohla přispět k celkovému nevhodnému prostředí pro výchovu nezletilých dětí. U obou rodičů byla závislost na alkoholu a u otce ještě agresivní sklony a útoky vůči matce.**

Důvody umístění – K2

Děvčata byla umístěna před čtyřmi lety pro dlouhodobé neshody rodičů a požívání alkoholických nápojů u obou rodičů. Mezi otcem a matkou docházelo k častým fyzickým útokům. Existovala domněnka, že otec fyzicky napadá kromě matky i své dcery. Do rodiny často docházela sociální pracovnice i z důvodu zanedbání výchovy dětí. Proti otci bylo vedeno trestní stíhání pro důvodné podezření z fyzického i psychického týrání matky. V této době již otec ve společné domácnosti s matkou a dětmi nežil. Matka výchovu nezvládala, v důsledku nehrazení nájemného a dluhů se dostala do finanční tísně. Stala se pravidelnou poživatelkou alkoholu, tím nezletilá děvčata více strádala, matka pozbývala schopnosti kontrolovat své chování a hodnotit přiměřenost svého jednání. V tento okamžik došlo k neúměrnému fyzickému napadení obou děvčat ze strany matky. Po fyzickém napadení nezletilých dětí matkou došlo k odebrání sourozenců a umístění do dětského domova. **Z důvodu patologického užívání alkoholu u otce i matky a z důvodu onemocnění matky se nabízí možnost navrátit děti z ústavního zařízení po dovršení zletilosti. Přes všechny skutečnosti, které jsou zde uvedeny, se však podařilo podporovat rodiče tak, že se děvčata po čtyřletém pobytu v dětském domově vrátila do výchovy otce, protože matčin zdravotní stav neumožňoval matce plnohodnotně výchovu a péči o děti zajistit.**

Intervence SPOD a SAS – K3

Otec – krátce po umístění se otec dostavil na OSPOD pro získání informací o tom, jak se jeho dcerám daří. Matka – projevovala stejný zájem jako otec. Rodiče v době umístění dětí

nežili ve společné domácnosti, na děti se chodili informovat společně. Otcí bránilo trestní stíhání v převzetí dětí do péče, matce zdravotní stav. V důsledku onemocnění závažnou genetickou poruchou byla v péči odborného specializovaného zařízení. Vážné onemocnění bránilo matce převzít děti zpět do péče. Byla s dětmi v písemném a telefonickém kontaktu. **Rodičům byla krátce po umístění děvčat nabídnuta intervence sociálního pracovníka SAS, která rodiče podporovala k pravidelnému a především častému kontaktu s děvčaty. Oba rodiče usilovali o kontakt s dcerami, ale vážné překážky ani jednomu z rodičů nedovolovaly usilovat o převzetí dětí do výchovy.**

Zájem rodiny – K4

Děti byly v pravidelném kontaktu s oběma rodiči a babičkou ze strany otce. U dětí docházelo k realizaci pravidelných víkendových propustek v domácnosti babičky. Babička podporovala přirozený kontakt s oběma rodiči v době těchto propustek. Vzhledem ke stíhání otce a zhoršení zdravotního stavu matky byla babička jedinou osobou, které mohly být děvčata propouštěna na víkendové pobyty. Matka i otec byly stále v pravidelném kontaktu se svými dětmi. Odborný lékař matky nedoporučil svěření dětí do její výchovy z důvodu zhoršování zdravotního stavu. Otec vyčkával rozhodnutí soudu ohledně jeho trestního stíhání. V okamžiku, kdy nebylo soudem prokázáno fyzické napadení matky ze strany otce, začal otec intenzivně usilovat o svěření děvčat do své péče. Za podpory pracovníků SPO a SAS došlo k vytvoření plánu návratu, který celý zaštiťovala i babička dětí ze strany otce. Jedním z bodů plánu návratu bylo omezení otcova požívání alkoholických nápojů. **Oba rodiče během umístění dětí projevovali v rámci svých možností aktivní zájem, byli v pravidelném kontaktu s dětmi v zařízení a následně i během propustek v domácnosti babičky. Oba rodiče spolupracovali jak se sociálním pracovníkem SPO, tak SAS.**

Spolupráce s SPOD - K5

Oba rodiče krátce po umístění se dostavili na oddělení SPO, kde se pravidelně a společně dotazovali na prospívání a vývoj svých dětí v zařízení. Oba rodiče se zajímali o podmínky návratu dětí. Přesto, že rodiče neobývali společnou domácnost, na oddělení SPO a v zařízení se většinou dotazovali společně. Rodičům byla nabídnuta spolupráce s pracovníkem SAS, kterou oba rodiče přijali. Vytvoření plánu návratu záviselo na zdravotním stavu matky a trestním stíhání otce. **Sanace rodiny probíhala za podpory**

pracovníků SPO i SAS. Situace byla zkomplikovaná zejména zdravotním stavem matky a trestním stíháním otce. Plán návratu dětí se mohl uskutečnit ve chvíli ukončení trestního stíhání otce, které trvalo osmnáct měsíců.

Následná opatření a návrat dětí zpět do rodiny – K6

Návrat děvčat do péče matky nebylo možné realizovat vzhledem k postupnému zhoršování zdravotního stavu, kdy projevy nemoci vyvolávaly u děvčat pocit strachu, obav, nejistoty. Návrat dětí do výchovy otce byl značně podporován i matkou otce, tedy babičkou dětí. **Podpora pracovníků SPO, SAS a babičky dovedla otce k vytvoření stabilního prostředí, do kterého se mohla děvčata vrátit. Otec společně s babičkou zajišťují péči o děti, podporují kontakt s matkou dle jejich zdravotních možností.**

Současný stav – K7

Otec dětí žije ve společné domácnosti s babičkou, která mu vypomáhá s péčí o děvčata. Matčin zdravotní stav není uspokojivý, ale je jí umožněn kontakt s dcerami. Dětem se i po dvou letech v péči otce daří velmi dobře, ve škole patří mezi nejlepší žákyně. Otec pracuje, babička zajišťuje chod domácnosti.

Z této případové studie vyplývá, že změny rodinného prostředí výrazně ovlivnily návrat dětí do výchovy otce, a to především omezením užívání alkoholu otce a urovnáním napjatých vztahů mezi rodiči. Na změně prostředí má výrazný podíl i babička, která žije s otcem ve společné domácnosti a která je tzv. „garantem“, že otec nebude nadměrně užívat alkohol a vůči matce dětí nebude vykazovat známky nepřiměřeného chování. Oba rodiče krátce po umístění dětí přijali podporu sociálních pracovníků SPO a SAS a plnili plán návratu dětí. Oba rodiče byli podporováni sociálními pracovníky, otec k úpravě poměrů, stabilizaci prostředí a schopnosti převzít děti do péče. Matka byla podporována k řešení svého zdravotního stavu tak, aby ji umožňoval co nejčastější možný kontakt s dcerami.

11.3 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 3 – KATEŘINA 2 ROKY

Případová studie číslo 3 ilustruje příběh dvouleté dívky, která byla umístěna do ústavního zařízení hned po narození. Rodiče dívky byli sledováni pracovníkem sociálně právní ochrany dítěte ještě před jejím narozením z důvodu oznámení policie, která upozornila na slovní a fyzické útoky otce vůči matce. Dítě mělo po porodu abstinenční příznaky, u matky byla zjištěna přítomnost drog.

Rodinná anamnéza – K1

Kateřina pochází z úplné rodiny. Rodiče žijí jako druh a družka. V rodině vyrůstali dva starší bratři. Matka je kuřačka, příležitostná uživatelka drog, závislá na hracích automatech. Matka má základní vzdělání, nikdy nepracovala, jako nezletilá byla vychovávána babičkou ze strany matky. Matka matky je v evidenci úřadu práce, pobírá sociální dávky, nikdy nepracovala, sama nikdy o své děti nepečovala. Část dětí byla umístěna do ústavní výchovy a matka nezletilá byla svěřena do péče babičky. Otec matky zemřel. Otec je rovněž kuřák, je zbaven způsobilosti k právním úkonům a opatrovníkem otce je městský úřad. Otec je v pravidelné péči psychiatra pro výkyvy svého chování, často bývá hospitalizován. Stejně jako matka je závislý na hracích automatech. Matka otce žije celý život na ubytovně, je pravidelnou požívatelkou alkoholu. Otec je neznámý. Rodina pobývala v nájemním bytě 1+3, který byl velmi skromně vybaven, udržován v průměrném pořádku a čistotě. Rodina z celého bytu užívala pouze jednu místnost. **Na základě uvedené kategorie K1 můžeme vnímat, že osobní anamnéza rodičů může mít vliv na tvorbu nevhodného prostředí pro výchovu dětí. Oba rodiče jsou zatíženi patologickými vlivy – kouření, drogy, gamblerství. Matka byla vychovávána svou babičkou, neměla možnost poznat vliv péče matky, mohlo dojít k absenci mateřského vzoru, citových pout.**

Důvody umístění – K2

Dívka byla umístěna hned po porodu z důvodu abstinenčních příznaků vlivem matčina užívání návykových látek. Matka po celou dobu těhotenství nedocházela na předepsané kontroly do poradny pro těhotné. Matka se sama doznala, že příležitostně drogy užívá a omezují její schopnost pečovat o další narozené dítě. Otec je závislý na hracích automatech a matka je uživatelkou drog. V rodině vyrůstaly další dvě děti útlého věku, o které bylo dle možností a schopností rodiči pečováno. Novorozené dítě nebylo v důsledku matčiny závislosti

a z důvodu jeho aktuálního zdravotního stavu propuštěno do domácí péče, bylo soudem rozhodnuto o předání dítěte na základě vydaného předběžného opatření do kojeneckého ústavu. **Umístění nezletilé bylo rodiči vnímáno za dané situace jako jediné možné řešení, uvědomovali si, že péči o další nezletilé dítě nezvládnou. Odmítali však možnost, že by dítě bylo navrženo do náhradní rodinné péče, ale usilovali o úpravu rodinného prostředí.**

Intervence SPOD a SAS – K3

Matka se vzápětí po vydání předběžného opatření dostavila na OSPOD a dotazovala se na podmínky, za kterých bude možné si dceru převzít do péče. Matce byla nejprve doporučena spolupráce s centrem pro drogovou závislost, které je dostupná městskou hromadnou dopravou, aby matku podpořili v abstinování od drog. Dále byla matce nabídnuta spolupráce s Kojeneckým ústavem, kde byla dcera umístěna, aby docházelo k pravidelnému kontaktu nezletilé s rodiči a sourozenci. Kromě těchto nabídek rodiče přijali spolupráci s pracovníkem sociálně aktivizačních služeb, aby je v dodržení plánu návratu dítěte podporoval. Otec matku ve všech krocích podporoval a doprovázel. **Svým okamžitým zájmem rodičů mohlo dojít k včasné intervenci pracovníků pomáhajících profesí k vytvoření plánu návratu dítěte.**

Zájem rodiny – K4

Otec – krátce po umístění dítěte projevoval aktivní zájem o dítě, navštěvoval společně s matkou dceru v kojeneckém ústavu. Matka – projevovala stejně aktivní zájem o dítě jako otec. Docházelo k pravidelnému kontaktu s dítětem v zařízení. Rodiče žijí ve společné domácnosti, podílejí se na výchově dětí, které vyrůstají v rodině. Rodiče docházeli na pravidelné návštěvy do kojeneckého ústavu společně se svými staršími dětmi, kdy docházelo k navazování sourozeneckých vztahů. Děti se zajímaly o návrat sestry domů. **Zájem obou rodičů o dceru byl opravdový, v co nejkratší době usilovali o změnu podmínek tak, aby mohli svou dceru převzít do péče. Zájem rodičů byl podporován ze strany SPO, SAS, drogového centra.**

Spolupráce s SPOD – K5

Otec i matka od počátku umístění dítěte spolupracovali s SPOD. Uvědomovali si, že svým chováním mohli ohrozit vývoj dítěte, a to nejen nově narozeného. Přijali dočasné opatření a s velkým nasazením usilovali o návrat dcery do své péče. **Díky aktivnímu zájmu rodičů mohla sanace v rodině proběhnout za podpory všech zúčastněných pracovníků v co nejkratší možné době.**

Následná opatření a návrat dítěte do rodiny – K6

Kateřina v kojeneckém ústavu prospívala velmi dobře, neměla žádné zdravotní problémy, její psychosomatický vývoj byl v normě. Kateřina byla v pravidelném kontaktu s rodiči i sourozenci. Kateřina byla svěřena do péče matky ještě před nařízením ústavní výchovy. Matka po celou dobu spolupráce abstinovala od drog, za podpory pracovníka SAS plnila veškeré domluvené kroky plánu návratu. Nad výchovou dítěte byl nařízen soudní dohled. **Matka usilovala o návrat dcery do své péče za podpory otce a sourozenců dítěte. Matka přijímala veškerá doporučení a spolupracovala.**

Současný stav – K7

Kateřina byla soudně svěřena do výchovy matky, kde dobře prospívá, starší bratři na svou sestru rádi dohlíží. Otec za pomoci svého opatrovníka uznal otcovství ke všem svým dětem. Rodiče se společně podílejí na další výchově a péči o své děti. Do rodiny dále dochází pracovník sociálně aktivizačních služeb, který rodiče podporuje, aby svým dětem vytvářeli podnětné prostředí. Rodina je i nadále pod dohledem pracovníka SPO.

Z této případové studie vyplývá, že změny rodinného prostředí a především přístup matky k zodpovědnosti za své děti přispěly k realizaci návratu dítěte do rodiny. Změn v rodinném prostředí bylo dosaženo matkou za jejího aktivního zájmu a spolupráci s pracovníkem SPO, SAS a drogového centra.

11.4 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 4 – MICHAL A SANDRA 12 A 9 LET

Případová studie číslo 4 ilustruje příběh sourozenecké dvojice dvanáctiletého Michala a devítileté Sandry. Rodina byla sledována oddělením sociálně právní ochrany na základě podaného návrhu na úpravu poměrů k dětem, kdy pracovník SPO odhalil nedostatky v rodinném prostředí. Do ústavní výchovy byly děti odebrány z péče matky. Otec v té době pobýval ve výkonu trestu odnětí svobody. Ústavní výchova byla zrušena nad Michalem po roce pobytu v ústavním zařízení a nad Sandrou byla vzhledem k její sluchové vadě ústavní výchova zrušena po šesti letech. Obě děti byly svěřeny do výchovy otce.

Rodinná anamnéza – K1

Sourozenci pocházejí z neúplné rodiny, rodiče se rozvedli po osmiletém manželství. Důvodem pro rozvod manželství byly neuspořádané poměry, orientace rodičů byla rovněž odlišná. Oba rodiče inklinovali k navazování kontaktu s osobami stejného pohlaví. Matka je kuřačka, holdovala alkoholu a příležitostně užívala drogy. Matka má základní vzdělání, nikdy nepracovala. Matka je poživatelkou sociálních dávek. O rodičích matky nebylo ze spisové dokumentace ani šetření nic zjištěno. Otec je kuřák, který v době umístění dětí pobýval ve výkonu trestu odnětí svobody. Otec je vyučen jako kuchař – číšník. V tomto oboru krátce pracoval. O rodičích otce nebylo ze spisové dokumentace ani šetření nic zjištěno. **Z rodinné anamnézy je patrné, že k umístění dětí přispěl fakt, že matka, která požívala alkohol, drogy, mohla svým chováním ohrozit vývoj dětí. Otec v době umístění byl ve výkonu trestu a nemohl situaci ovlivnit.**

Důvody umístění – K2

Hlavním důvodem pro umístění dětí bylo především nezodpovědné a závadové chování matky. Matka užívala alkohol, drogy, opouštěla své děti a ponechávala je bez dozoru. Otec nemohl danou situaci ovlivnit. Obě děti byly sociálně velmi zanedbané, u Sandry byla diagnostikována závažná vada sluchu a u Michala vada zraku. **Z výše uvedeného se můžeme domnívat, že návrat dětí by mohl nastat s ohledem na popisovanou situaci v době zletilosti dětí. Matka nevedla řádný život, řádně o děti nepečovala, opouštěla je, otec byl ve výkonu trestu odnětí svobody a nebyl nikdo jiný, kdo by mohl péči o děti převzít. Matka důvody k umístění nepřijala.**

Intervence SPOD a SAS – K3

Matka po umístění dětí i nadále setrvala ve svém původním způsobu života. Otec z výkonu trestu matku opakovaně písemně žádal, aby situaci začala řešit a vyvíjela snahu k získání dětí zpět do výchovy. Otec v době výkonu trestu byl v intenzivním kontaktu se zařízeními, kde byly děti umístěny. Otec se zajímal o zdraví dětí, jejich vývoj. Ihned po propuštění otce z výkonu trestu, otec vyhledal pracovníka SPO a chtěl situaci řešit. Pracovník SPO otce seznámil s možnostmi návratu dětí. Otec přijal podporu pracovníka SAS, který otce provázel plánem návratu. **I v této studii je patrné, že rodiče, v tomto případě otec, za podpory pracovníků SPO a SAS je schopen se aktivně podílet na změně svých osobních poměrů.**

Zájem rodiny – K4

Otec v době umístění byl v písemném kontaktu se zařízeními, která o děti pečovala. Písemně kontaktoval i pracovníka SPO. Zejména po ukončení výkonu trestu otec vyvíjel snahu k získání dětí do své péče. Matka o děti zájem neprojevovala, nepřipouštěla na své straně žádnou vinu. Tato skutečnost ovlivňovala celkově spolupráci i zájem matky na změnu stavu. **V popisované studii došlo k intervenci pracovníků až ve chvíli, kdy se otec vrátil z výkonu trestu, tedy s několika měsíční prodlevou. I přesto otec značně usiloval o návrat dětí.**

Spolupráce s SPOD – K5

Otec s oddělením SPO a později i pracovníkem SAS spolupracoval aktivně, dodržoval a plnil postupné kroky plánu návratu. Matka s pracovníky SPO ani SAS nespolupracovala, odmítala připustit zodpovědnost za danou situaci. **Sanace v rodině mohla být realizována ve chvíli, kdy se otec vrátil z výkonu trestu. Po dohodě s pracovníkem SPO přistoupil na spolupráci s pracovníkem SAS, se kterým úzce spolupracoval a naplňoval jednotlivé kroky plánu přípravy pro návrat dětí.**

Následná opatření a návrat dítěte do rodiny – K6

V době umístění byly u dětí zjištěny vady zraku a sluchu, které byly následně za podpory odborných pracovníků řešeny. Díky včasné diagnostice mohl být pro děti zajištěn vzdělávací program ve specializovaném zařízení. Díky tomuto zjištění se dětem dostalo náležité péče. Děti dobře prospívaly, došlo k narovnání sociálního zanedbání. Otec si po návratu z výkonu trestu postupně upravil své osobní poměry, získal nájemní byt, děti docházely na pravidelné propustky do domácnosti otce. Otec měl velkou podporu v té době ve svém partnerovi. Matka své poměry neměla upravené, tudíž otec umožňoval matce pravidelný kontakt s dětmi ve své domácnosti. Otec se v péči o svého syna osvědčil, se svou dcerou, která v té době navštěvovala internátní školu pro děti s handicapem, byl ve velmi častém kontaktu. Dcera pobývala v domácnosti svého otce, přítele a bratra veškeré prázdniny. Došlo tak k upevnění vztahů mezi sourozenci, otcem a dcerou a zároveň došlo k přirozenému přijetí otcova přítele, který se podílel na výchově syna. Pracovníci SPO a SAS podpořili otcův návrh na zrušení ústavní výchovy nad Sandrou. **Z případové studie vyplývá, že otec usiloval o návrat dětí od prvopočátku. Snažil se motivovat i matku dětí, která však dlouhou dobu toto odmítala. Otec spolupracoval a podílel se na řešení situace dětí. Byl odhodlán převzít děti do své péče. Otec se usilovně snažil o plnění všech kroků plánu návratu. Nad výchovou dětí byl stanoven soudní dohled, který měl plnit preventivní účel.**

Současný stav – K7

Vzhledem k tomu, že nad výchovou dětí je nařízen soudní dohled, je rodina pravidelně sledována pracovníky oddělení sociálně právní ochrany dětí. Obě dvě děti docházejí řádně do základní školy, kde je v rámci jejich vzdělávání dětem poskytován individuální přístup a jsou vyučovány dle individuálních vzdělávacích plánů. Otec si uvědomuje specifické potřeby svých dětí, a to jej přimělo k podání přihlášky na střední školu, která jej má učinit způsobilým pro výkon práce asistenta na základní škole. Otec i nadále spolupracuje s pracovníky sociálně aktivizačních služeb, matce je umožňován všestranně přijatelný pravidelný kontakt se svými dětmi v otcově domácnosti.

Z této případové studie je zřejmé, že za pomoci sociálních pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí a pracovníků sociálně aktivizačních služeb se podařilo pro

děti zajistit vhodné prostředí a školu pro jejich vzdělávání, vytvořit přijatelné podmínky pro pravidelný kontakt matky se svými dětmi. Lze se domnívat, že matka neměla dostatek motivace k usilování o návrat dětí do své péče. Otec ihned po návratu z výkonu trestu začal vyvíjet veškerou snahu o návrat dětí. Z počátku se otec snažil podporovat i matku k intenzivní spolupráci s OSPOD, ke kontaktu s dětmi, ale matka na to reagovala apatií. Otec převzal v plné míře zodpovědnost a iniciativu k realizaci plánu návratu, který se mu úplně podařil naplnit po šesti letech od umístění Sandry.

11.5 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 5 – DANIEL 10 LET

Případová studie číslo pět popisuje případ desetiletého Daniela, který byl sledován oddělením sociálně právní ochrany dětí jeden rok před jeho umístěním do ústavního zařízení. Umístěn byl z péče své matky, které byl soudně svěřen do výchovy. Ústavní výchova byla zrušena po třech letech a chlapec byl svěřen zpět do péče své matky.

Rodinná anamnéza – K1

Nezletilý Daniel pochází z neúplné rodiny, rodiče nikdy nežili ve společné domácnosti. V rodině s chlapcem vyrůstali další dva sourozenci, jeden bratr a jedna sestra. Další dítě matky bylo nezrušitelně osvojeno, v rodině nikdy nevyrostalo. Matka je kuřačka, vyučena v oboru zahradnice. Nikdy nepracovala, po celou dobu byla poživatelkou sociálních dávek. Matka matky má základní vzdělání, s rodinou není v žádném kontaktu. Otec matky má základní vzdělání, opakovaně byl ve výkonu trestu odnětí svobody. S rodinou není v žádném kontaktu. Otec chlapce je cizí národnosti, zapsán v rodném listu dítěte účelově. S dítětem nebyl nikdy v žádném kontaktu. Biologický otec Daniela má dle uvedení matky bohatou trestní minulost, má agresivní sklony a holduje alkoholu. O rodičích biologického otce dítěte není nic známo. Rodina pobývala v nájemním bytě o velikosti 1 + 1, který byl standardně vybaven, udržován v pořádku a čistotě. Děti společně obývaly jednu místnost v bytě, kde bylo vše potřebné. **Z výše uvedeného vyplývá, že výchovu Daniela zajišťovala pouze matka, kdy Daniel nebyl nikdy v konfrontaci s rolí muže, otce. V rodině nebyl ani žádný jiný mužský vzor. Z rodinné anamnézy se lze domnívat, že biologický otec vykazoval patologické projevy chování, které mohly ovlivnit genetickou výbavu Daniela a tím**

i jeho závadové chování. Matka sama přisuzovala problémové chování syna dědičné dispozici biologického otce. Sama doslovně uvedla: „ to má po svém tátovi!“

Důvody umístění - K2

Na oddělení sociálně právní ochrany dětí se sama matka dostavila s tím, že výchovu svého syna nezvládá, chlapec ji nerespektuje. Dle jejího tvrzení má vážné výchovné problémy, utíká z domova a ubližuje fyzicky svým sourozencům a ostatním vrstevníkům. Matka odmítá pomoc odborných pracovníků z oboru dětské psychologie a psychiatrie s odůvodněním: „stejně mu to nepomůže“. Chlapec byl svěřen do péče zařízení na základě předběžného opatření. Na základě vhodné diagnostiky byl umístěn do dětského domova se školou. **Z uvedeného popisu vyplývá, že matka sama vnímala umístění jako jediné možné řešení, že výchovu, především chování syna nezvládá a předpokládala, že syn bude v ústavní výchovy do doby zletilosti. V okamžiku umístění si matka neuměla představit jiné možnosti řešení.**

Intervence SPOD a SAS – K 3

Krátce po umístění syna se matka dostavila na oddělení sociálně právní ochrany a chtěla řešit případné kontakty a pobyty syna ve své domácnosti. Matce byla nabídnuta spolupráce s pracovníky sociálně aktivizačních služeb zejména v oblasti spolupráce s dětským domovem na případných návštěvách dítěte v zařízení. Matka spolupráci přijala a za podpory pracovníka SAS došlo i k úpravě poměrů matky, zajištění nového bytu, který svou velikostí odpovídal potřebám třech dětí. Postupně se dále začaly realizovat krátkodobé propustky chlapce v domácnosti matky. Celá situace byla zejména v prvopočátku zkomplikovaná chlapcovým chováním. Jeho adaptace v zařízení byla provázena řadou problémů, jedním z důležitých aspektů bylo jeho závadové chování, například rozbíjel vybavení dětského domova, byl agresivní vůči vrstevníkům i své osobě. Chování chlapce se negativně odráželo nejen v jeho adaptaci na nové prostředí, ale i ve vztahu ke svým vrstevníkům. **Za spolupráce pracovníka SPO a SAS docházelo k podpoře syna v zařízení prostřednictvím telefonických hovorů a osobních návštěv matky. Matka intervenci pracovníků SAS přijala a byla ochotna na základě intenzivního kontaktu se synem a postupné realizaci propustek Daniela v její domácnosti připustit, že by se syn mohl vrátit do její výchovy trvale.**

Zájem rodiny - K4

Otec – biologický otec svého syna v podstatě neznal, nikdy s ním nenavázal žádný kontakt, nezajímal se o jeho vývoj. Matrikový otec se rovněž s chlapcem nestýkal. Matka – s pracovníky sociálně právní ochrany dětí a sociálně aktivizačních služeb spolupracovala úzce, měla zájem o kontakt se svým synem, pravidelně se telefonicky dotazovala, postupně začala chlapce v zařízení navštěvovat a byly realizovány propustky v domácnosti matky. **Z uvedeného vyplývá, že matka od počátku umístění jevila o syna zájem, nebyl jí lhostejný, záleželo jí na synovi. Postupně přijala i fakt, že pro syna je doporučená medikace odborným lékařem důležitá, neboť jej chrání před sebepoškozováním, výbuchy zlosti, agresivitou. Zároveň napomáhá bezproblémovému začlenění syna do kolektivu vrstevníků.**

Spolupráce s SPOD – K5

Otec – s oddělením sociálně právní ochrany matrikový otec nespolečně pracoval, o dítě se nikterak nezajímal. Na OSPOD podepsal prohlášení, že nechce být informován o pobytu chlapce v zařízení a nemá v úmyslu jej převzít do své péče. Biologický otec otcovství k dítěti neznal, není znám jeho pobyt. Matka – s pracovníky sociálně právní ochrany a sociálně aktivizačních služeb od počátku umístění spolupracovala. Zajímala se o to, jak se chlapci daří, zda jeho výchovné problémy přetrvávají. **Matka s pracovníky SPO a SAS spolupracovala vždy aktivně. Přistoupila na plán přípravy návratu syna do její péče, kdy byla pečlivě připravována každá propustka syna do její domácnosti. Matka měla možnost si ověřit své rodičovské schopnosti během letních dlouhodobých propustek, kdy bylo nutné z její strany podávání dané medikace synovi. Matka se musela naučit podávat synovi léky dle předpisu, tedy dbát na pravidelnost, což bylo pro matku nové.**

Následná opatření a návrat dítěte do rodiny – K6

Chlapec v dětském domově i nadále vykazoval závadové chování, provokoval své spolužáky, vyrušoval při vyučování a ubližoval svým vrstevníkům. Opakovaně musel být přemísťován z jedné výchovné skupiny do druhé. Docházelo i k jeho sebepoškozování. Byl dlouhodobě sledován na dětské psychiatrii. Po opakovaných výchovných přestupcích byl na dobu třech měsíců umístěn v dětské psychiatrické léčebně. Chlapci je poskytována vhodná

medikace, díky níž je jeho chování přijatelné a adekvátní věku. Matka byla nápomocna při práci s chlapcem v zařízení, nadále byla v aktivním telefonickém kontaktu se svým synem. I přesto, že matka sama syna přivedla a žádala umístění, vždy se snažila svého syna podporovat a být s ním v pravidelném kontaktu. Nepřestal tak nikdy pro ni důležitým. **Matka z počátku vůbec nepřipouštěla možnost návratu syna do její výchovy před dovršením zletilosti. Postupnou spoluprací s pracovníky SPO a SAS mohlo dojít k přípravě plánu návratu dítěte, který byl pro matku i syna velmi důležitý. Daniel přes veškeré své závadové chování velmi toužil po rodinném prostředí, matce a sourozencích. Daniel se v průběhu propustek seznamoval s novým prostředím, výchovnými metodami matky, zvyky sourozenců a režimem domácnosti matky.**

Současný stav – K7

Daniel byl po čtyřech letech svěřen do výchovy matky. I nadále je v péči dětského psychiatra a psychologa. Matka intenzivně spolupracuje se školou a výchovným poradcem a i nadále trvá spolupráce s pracovníkem SAS. Matka respektuje doporučení odborníků tak, aby došlo k udržení syna v její péči. Matka je schopna podávat svému synovi léky dle instrukcí, ale přesto vnímá velké obavy z dalšího případného selhání Daniela.

Z této případové studie vyplývá, že zásadní vliv na návrat dítěte z ústavní výchovy do péče matky měl především její postoj. Matka si v průběhu umístění a realizace propustek mohla ověřit, že za podpory správně podávaných předepsaných léků dochází ke změně chování syna, což se pozitivně odráželo i v celkovém rodinném klimatu. Změna prostředí v této případové studii napomohla tomu, že Daniel v novém prostředí neměl potřebu útěků, ale byl schopen setrvávat v prostředí s matkou a sourozenci. Včasná intervence pracovníků SPO a SAS napomohla ke změně myšlení matky, která si byla za podpory pracovníků schopna připustit možnost návratu syna do její výchovy před dovršením jeho zletilosti. Podpora pracovníků napomohla k realizaci plánu návratu dítěte do výchovy matky.

11.6 PŘÍPADOVÁ STUDIE Č. 6 – JAN A TADEÁŠ, 10 A 8 LET

Případová studie číslo 6 ilustruje příběh sourozenců, bratrů, kteří byli sledováni oddělením sociálně právní ochrany jeden rok před umístěním do ústavní výchovy z důvodu špatné péče rodičů, kdy nedocházeli na pravidelné prohlídky k dětskému lékaři, opouštěli své děti, které byly před umístěním opakovaně nalezeny policií v nočních hodinách na ulici. Do ústavní výchovy byly děti odebrány ze společné péče obou rodičů. Ústavní výchova byla zrušena po pěti letech, kdy byly děti svěřeny zpět do výchovy obou rodičů. Nad výchovou dětí byl stanoven soudní dohled.

Rodinná anamnéza – K1

Sourozenci Jan a Tadeáš pocházejí z úplné rodiny, kdy rodiče nejsou manželé, přesto žijí od narození dětí ve společné domácnosti. Matka je kuřačka, vyučena v oboru pekař. Matka pracovala vždy v období, kdy děti byly umístěny v dětském domově. Matka matky žila na městské ubytovně, nikdy nepracovala, po celou dobu je poživatelkou sociálních dávek, její péče o vlastní děti byla nedostatečná. O osobě otce matky nám ze spisové dokumentace není nic známo. Otec požívá příležitostně alkohol, celý život pracuje jako lesník, má tudíž blízko k přírodě. Otec má základní vzdělání. Rodiče otce žijí v zahraničí, rodina je příležitostně navštěvuje, jinak nám není ze spisové dokumentace o jejich poměrech nic známo. Rodina před umístěním dětí pobývala nelegálně na městské ubytovně, kde obývala jednu místnost společně s babičkou dětí a jejím tehdy nezletilým synem. **Na základě uvedené kategorie K1 se lze domnívat, že rodinná anamnéza matky, kdy sama byla vychovávána matkou na městské ubytovně mohla ovlivnit schopnost matky vytvořit vhodné prostředí svým dětem. Určitou roli při tvorbě rodinného prostředí mohl sehrát i alkohol u otce, který vynakládal nepřiměřené finanční prostředky k jeho zakoupení.**

Důvody umístění – K2

Sourozenci byli umístěni ve věku tří let a jednoho roku. Důvodem pro odebrání dětí z rodiny byla nedostatečná spolupráce rodičů s dětskou lékařkou, kdy zanedbávali předepsaná očkování, s dětmi nedocházeli na preventivní prohlídky, opakovaně byli rodiče přistiženi v nočních hodinách s dětmi na ulici. Rodiče neměli vlastní bydlení. Rodiče nebyli schopni si zajistit příjem ze sociálních dávek, proto bývali přistiženi v nočních hodinách venku, kdy se

snažili obstarat finanční prostředky nelegálním způsobem – drobné krádeže a sběr šrotu. Po vytvoření vhodných podmínek pro bydlení byly děti rodičům vráceny zpět do jejich výchovy. **Rodiče nepřipouštěli závažnost svého jednání, kterým ohrožovali své děti na příznivém vývoji. Od počátku usilovali o pravidelný kontakt s dětmi, situaci chtěli následně řešit, ale nebyli schopni situaci vlastními silami zvládnout.**

Intervence SPOD a SAS – K3

Po umístění dětí se rodiče dostavili na oddělení SPO, kdy se dožadovali podmínek, za kterých jim budou děti vráceny. Rodiče odmítli spolupráci s pracovníkem SAS, ale s pracovníkem SPO byli v pravidelném kontaktu. Rodiče navštěvovali pravidelně i sourozence v zařízení. Rodiče pracovali, zajistili si stabilní příjem, který jim napomohl získat vlastní nájemní bydlení. V průběhu umístění sourozenců matka porodila další dítě, sestru chlapců, která byla ponechána v péči kojeneckého ústavu a prvotní postoj matky byl takový, že dceru přenechá do náhradní rodinné péče. Postupně docházelo k realizaci krátkodobých propustek nezletilých chlapců. Matka přes své prvotní rozhodnutí začala s otcem dětí navštěvovat i nejmladší dceru v kojeneckém ústavu. Probíhaly za podpory pracovníka SPO pravidelné propustky chlapců v domácnosti rodičů. O vánoční propustce všech dětí do domácnosti rodičů došlo k události, která změnila dosavadní průběh plánu přípravy návratu dětí do péče rodičů. **Za podpory pracovníka SPO rodiče usilovali o změnu rodinného prostředí tak, aby mohlo dojít k návratu dětí do jejich výchovy. Rodiče aktivně projevovali zájem a vše s pracovníkem SPO konzultovali. V této fázi se stále nepodařilo navázat spolupráci rodičů s pracovníkem SAS, rodiče tuto intervenci odmítali.**

Zájem rodiny – K4

Otec – aktivně spolupracoval s pracovníkem SPO, se zařízením, kde byly děti umístěné. Matka – rovněž aktivně spolupracovala s pracovníkem SPO, se zařízením, kde byly děti umístěné. Oba rodiče společně docházeli za pracovníkem SPO, společně navštěvovali děti v dětském domově. Zajímali se o jejich vývoj. **Sanace rodiny mohla probíhat za aktivní spolupráce rodičů s pracovníkem SPO. Oba rodiče přistoupili na plán návratu dětí, kdy se snažili jednotlivé kroky plánu plnit.**

Následná opatření a návrat dítěte do rodiny – K6

Oba sourozenci v ústavním zařízení dobře prospívali, byli v pravidelném kontaktu s rodiči i pracovníkem SPO. Rodiče usilovali o splnění všech kroků plánu návratu dětí, které bylo narušeno událostí během vánoční propustky sourozenců a jejich sestry v domácnosti rodičů. Rodiče byli trestně stíháni, což mělo vliv na délku pobytu chlapců v ústavní výchově. V okamžiku, kdy trestní stíhání bylo ukončeno, rodiče byli situací zasaženi a plni obav, že jim chlapci nebudou nikdy vráceni zpět do péče. Přistoupili na spolupráci s pracovníkem SAS, se kterým byl následně vytvořen nový plán návratu dětí do péče rodičů. Rodiče s pracovníkem SAS aktivně spolupracovali, mohlo dojít k obnově propustek chlapců do domácnosti rodičů a naplňování jednotlivých kroků plánu návratu. Takže po pěti letech umístění dětí v ústavní výchově mohlo dojít k jejich navrácení do péče rodičů. **Oba rodiče usilovali o návrat dětí do výchovy. Vzhledem k jejich vytrvalosti a přes veškeré překážky, které v průběhu realizace plánu přípravy návratu dětí, nepřestali o děti jevit zájem a byli hnáni nadějí, že děti jim budou vráceny do péče. Sourozenci ústavní výchovně úplně nepřivykli, každou návštěvu rodičů oplakali a opakovaně se dotazovali, kdy půjdou domů.**

Současný stav – K7

Sourozenci jsou dnes ve společné péči svých rodičů, navštěvují základní školu s velmi dobrým prospěchem. Vztahy v rodině se upevnili, otec se chlapcům velmi věnuje na dlouhých procházkách v lese, matka je dnes opět na mateřské dovolené, kdy společně s otcem pečují o dalšího syna. Nad výchovou Jana a Tadeáše byl stanoven soudní dohled. Nezletilá dcera, která pobývala v domácnosti rodičů jen několik dní, po události na vánoční propustce byla rodičům odebrána, ti byli zbaveni rodičovských práv a dcera se dnes nachází v náhradní rodině.

Z uvedené případové studie vyplývá, že změny rodinného prostředí měly zásadní vliv na návrat dítěte zpět do péče rodičů. Změn v rodinném prostředí se rodičům podařilo dosáhnout především za intervence pracovníka SPO a později i pracovníka SAS. Díky podpoře pracovníka SAS a SPO a dlouhodobému, skutečnému zájmu rodičů mohlo dojít k návratu dětí do rodiny.

11.7 ZÁVĚR VÝZKUMU

Snahou autora v empirické části diplomové práce bylo prostřednictvím popisovaných případových studií konkrétních případů analyzovat rodinné prostředí, patologickou zátěž v rodině, včasný zásah sociálních pracovníků k úspěšné realizaci plánu návratu dítěte z ústavní výchovy do péče rodičů. Snahou bylo dále zjistit, zda podpora pracovníků SAS a SPO byla skutečnou podporou pro rodiče, kteří usilovali o návrat dětí do své péče z ústavní výchovy.

Cílem diplomové práce je **prozkoumat možnosti návratu dítěte do původní rodiny**. Analýzou dat a jejich interpretací v případových studiích došlo k potvrzení výzkumného předpokladu, že změny v rodinném prostředí, které nastanou po odebrání dětí z péče rodičů patří mezi zásadní vlivy na návrat dětí z ústavní výchovy do původní rodiny. Dalším předpokladem byla včasná intervence sociálních pracovníků, která ovlivňuje motivaci rodičů proto, aby usilovali o návrat dítěte, která rovněž z případových studií vyplývá. Rovněž z interpretace zkoumaných dat došlo k potvrzení i poslední hypotézy, která popisuje podporu sociálních pracovníků, která zásadním způsobem ovlivňuje realizaci návratu dítěte do rodiny.

Dílčí cíl – **Zjistit vliv rodinného prostředí na návrat dítěte do rodiny**

Z prezentovaných případových studií vyplývá, že změny v rodinném prostředí měly v popisovaných případech zásadní vliv na návrat dětí z ústavní výchovy do péče vlastních rodičů. Sledování jednotlivých případů bylo zaměřeno na změny v rodinném prostředí, které nastaly po odebrání dětí z péče rodičů. Změny se týkaly především řešení patologického chování a jednání rodičů (užívání drog, patologické hráčství, alkoholismus, fyzické násilí), změny zájmu rodičů o školní prospěch dětí, o zdravý vývoj, zvláštnosti v chování dětí, o náplň volného času dětí. Změny se týkaly i osobního kontaktu mezi rodiči a dítětem, který byl základem pro tvorbu plánu pro jednotlivé propustky dítěte do rodiny a následně i pro plán realizace návratu. Tyto popisované změny doprovázely i konkrétní kroky k tvorbě stabilnějšího bytového prostředí rodiny, které se rovněž podílely na úspěšné realizaci návratu dítěte. Bytové zázemí rodiny dnes není zásadním důvodem pro odebrání dětí, ale lze se domnívat, že značnou měrou přispívá k příznivému klimatu v rodině.

Dílčí cíl – Zjistit, zda včasná intervence sociálních pracovníků napomáhá k realizaci přípravy na návrat dítěte do rodiny

Z popisovaných případových studií lze usuzovat, že ve všech případech došlo velmi záhy po odebrání dětí k navázání spolupráce rodičů s pracovníkem SPO nebo SAS, který mohl rodiče od prvopočátku podporovat a napomáhat s plánováním a realizací naplňování jednotlivých kroků plánu návratu. Z popisovaných případových studií se lze domnívat, že zásadním vlivem na pozitivních výsledcích spolupráce rodičů s pracovníky SPO, SAS se podílí motivace rodičů, jejich sebedůvěra a víra v to, že dosáhnou návratu svých dětí do své péče. Bez těchto předpokladů by pravděpodobně mohlo dojít k prodloužení celého procesu návratu dětí nebo by mohlo dojít k oslabení motivace rodičů k spolupráci s pracovníky SPO, SAS. Tato skutečnost by mohla mít zásadní vliv na to, že návrat dětí z ústavní výchovy by se nepodařil.

Dílčí cíl – Zjistit, zda podpora sociálních pracovníků přispívá k úspěšné realizaci návratu

Z případových studií v empirické části diplomové práce vyplývá, že podpora sociálních pracovníků SPO, SAS přispěla značnou měrou k úspěšné realizaci návratu. Kromě popisu případových studií lze podporu sociálních pracovníků vnímat i ze spisové dokumentace jednotlivých případů. Ve spisové dokumentaci jsou zaznamenány pohovory s dětmi v ústavním zařízení, v době propustek u rodičů a záznamy pohovorů s rodiči. Z těchto informací vyplývá, že většina rodičů vnímala podporu sociálních pracovníků právě ve chvíli, kdy se jim některé kroky plánu návratu nedařily naplňovat. Neodmítnutí ze strany sociálních pracovníků pro ně znamenalo podporu a motivaci opakovaně usilovat o své děti i nadále. Z uvedeného se lze domnívat, že rodiče potřebují slyšet především ocenění v malých krocích, které se jim podaří zvládnout. Sociální pracovník si uvědomuje, že v průběhu plánu realizace návratu rodiče mohou selhávat a selhávají. Nicméně to neznamena, že by rodiče nebyli podporováni dál ve svém úsilí.

Empirickým výzkumem bylo zjištěno, že rodiče, kterým byly děti odebrány z péče, mohou za podpory sociálních pracovníků SPO, SAS a dalších pomáhajících pracovníků dosáhnout změn svého naučeného chování, které napomáhá k realizaci návratu dětí z ústavní výchovy. Je velmi důležité, aby pracovníci SPO i SAS byli kvalifikovanými pracovníky, kteří se v rodinné problematice orientují, jsou schopni navázat vztah důvěry s rodiči, kteří ve své

rodičovské roli selhali. Zkušenosti rodičů získané během spolupráce napomáhají v jejich dalším životě již bez poskytované sociální služby. Rodiče si mohou uvědomit důležitost řešení jednotlivých problémových situací a vědí, kam se mohou obrátit v případě potřeby. Změny v rodinném prostředí popisovaných v empirické části diplomové práce, které nastaly během spolupráce s pracovníkem SAS, mají trvalý charakter, což mohou vnímat pracovníci SPO, kteří rodinu sledují i po ukončení spolupráce rodiny s pracovníkem SAS.

Autor této diplomové práce si uvědomuje, že popisovaný vzorek v empirické části není dostatečný svým objemem k získání ucelených závěrů. Pro tuto práci byly záměrně vybrány případy, kdy rodiče přijali spolupráci s pracovníkem SAS, která je plně podporovala v naplnění jejich úsilí k získání dětí z ústavní výchovy. Autor předpokládá, že práce by mohla být přínosem pro pracovníky v pomáhajících profesích. Sociální služba a práce sociálních pracovníků má zásadní vliv na rodiny s dětmi, proto je velmi důležité, aby docházelo k rozšiřování těchto služeb a tím i k eliminaci umístování dětí do ústavní výchovy. Autor se domnívá, že podpora sociálních pracovníků je nepochybně důležitá pro realizaci návratů dětí z ústavní výchovy zpět do péče rodičů.

Závěr

Rodina v životě dítěte jistě sehrává tu nejdůležitější úlohu a je třeba neustále podporovat a prohlubovat dosavadní snahu o kvalitní a všestranný rozvoj dětí, které ve svých původních rodinách vyrůstají. Nároky, které jsou kladeny na výchovu dětí, péči a zajištění všech potřeb, které jsou k jejich rozvoji důležité se stále zvyšují. V naší společnosti však existují a budou i nadále existovat rodiny, kde výchovné funkce nejsou plněny v dostatečné míře a rodina je sledována ze strany různých státních či nestátních institucí. Podpora těchto institucí by měla být pro rodinu přínosem a prostředkem pro zkvalitnění kompetencí rodičů v péči o děti samotné. V případě, že dojde k umístění dětí je velmi důležitým okamžikem zdůraznit rodičům nutnost nápravy, změny, která by přispěla k návratu dětí do rodiny. Rodič je od počátku umístění dětí motivován k odstranění důvodů, které vedly k umístění dětí do ústavní výchovy.

Sociální pracovník sociálně právní ochrany je koordinátorem pro všechny subjekty, které se podílejí na realizaci plánu návratu. Sociální pracovník sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi se pro rodinu stává jednou z hlavních opor, která jí dodává odvalu, motivuje ji, podporuje, a to i v případě selhání během realizace plánu návratu. Snahou sociálních pracovníků je trvalé dosažení zásadních změn, které by vedly k dlouhodobému udržení stability rodinného prostředí. Tato stabilita se následně stává podporou pro trvalý návrat dětí z ústavní výchovy. Ve fázi návratu je důležité si uvědomit možná rizika, která by mohla vést k opakovanému umístění dětí. Proto je nutné, aby v této fázi byla rodina ochotna spolupracovat na preventivních opatřeních před možnými riziky opakovaných umístění.

Tato diplomová práce nemá v úmyslu kriticky hodnotit systém péče o rodinu našeho státu. Rozvažuje nad problémem návratů dětí z ústavní výchovy, která se neobejde bez podpůrných prostředků, kterými je právě nabídka kvalitních sociálních služeb, jako jsou například sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Vzhledem k současné situaci, kdy se pracovníci sociálně aktivizačních služeb v Litvínově potýkají s neustále rostoucí nejistotou finančního zajištění služby, dochází tak i k ohrožení udržitelnosti podmínek v rodinách, kde se podařilo úspěšně realizovat návrat dětí. Pro sociální pracovníky sociálně právní ochrany dětí jsou pracovníci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi jednou z hlavních opor k úspěšnému návratu dětí z ústavní výchovy do původní rodiny.

Seznam použité literatury

1. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2008, s.151. ISBN 978-80-7367-392-5
2. BIDDULPH, S. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Praha: Portál, 1997, s. 139. ISBN 80-7178-411-7
3. BOWLBY, J. *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. 1.vyd. Praha: Portál s.r.o., 2011, s.360. ISBN 978-80-7367-670-4
4. BRISCH, K.H. *Bezpečná výchova*. Praha: Portál, 2012, s.157. ISBN 978-80-262-0063-5
5. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010, s. 259. ISBN 978-80-7315-185-0
6. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007, s. 288. ISBN 978-80-247-1168-3
7. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2008, s. 408. ISBN 978-80-7367-485-4
8. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., et.al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1.vyd. Praha: Themis, 2004, s. 480. ISBN 80-7312-038-0
9. KANTOROVÁ, J. *Vybrané kapitoly z obecné pedagogiky I*. Olomouc: Hanex, 2008, s. 246. ISBN 978-80-7409-024-0
10. KANTOROVÁ, J. *Vybrané kapitoly z obecné pedagogiky II*. Olomouc: Hanex, 2010, s. 182. ISBN 978-80-7409-030-1
11. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006, s. 368. ISBN 80-247-1284-9
12. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986, s. 336. ISBN 08-011-86
13. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, s. 98. ISBN 80-85282-83-6
14. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992, s. 223. ISBN 80-04-25236-2
15. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál, 1995, s. 108. ISBN 80-7178-058-8
16. MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2007, s. 312. ISBN 978-80-7367-331-4
17. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 384. ISBN 80-7178-548-2

18. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte*. Praha: Portál, 2010, s. 184. ISBN 978-80-7367-739-8
19. MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 1999, s. 159. ISBN 80-85850-76-1
20. MELGOSA, J. *Umění výchovy dítěte*. Praha: Advent Orion, 2003, ISBN 80-7172-613-3
21. MERTIN, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2001, s. 216. ISBN 978-80-7367-857-9
22. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 208. ISBN 978-80-247-3470-5
23. PRUCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha: Portál, 2001, s. 328. ISBN 80-7178-579-2
24. RIEGER, Z. *Návrat k rodině*. Praha: Portál, 2009, s. 106. ISBN 978-80-7367-544-8
25. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 176. ISBN 80-7178-559-8
26. STRAŠÍLKOVÁ, B. *Z dětských mudrosloví*. Praha: Karolinum, 2000, s. 83. ISBN 80-7184-996-0
27. ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007, s. 144. ISBN 978-80-7367-318-6
28. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 1997, s. 170. ISBN 80-7184-488-8
29. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 467. ISBN 80-246-0956-8
30. VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí*. Praha: Portál, 2004, s. 184. ISBN 80-7178-830-9
31. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008, s. 408. ISBN 978-80-247-1428-8

Ostatní odborné prameny

31. PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H., ČELEDOVÁ, L. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV, 2011, s. 54
32. RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H. *Ostrov rodiny. Integrovaný přístup pro práci s rodinou. Příručka pro odborníky*. Hradec Králové: Konfrontace, 2001, s. 254
33. *Veřejný závazek SAS města Litvínov*, 2010

Právní normy

Listina základních práv a svobod

Úmluva o právech dítěte

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek č. 1 – Základ axiálního kódování

Tabulka č. 1 – Definice pojmů použitých v axiálním kódovacím paradigmatu

Souhlas k půjčování diplomové práce

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

V Praze, 7. prosince 2012

-----

podpis

Pořadové číslo	Jméno čtenáře	Č. ISIC karty	Bydliště	Datum